

Szent Márton
emlékezete
szülőföldjén

S. Marton Alacsonyrok, raogyago Csellagya
 Szabariant Remant Koronajo.
 ter pocansagnak, es Soltis vaksagnak
 vilaga, B. uita majoja.
 Marton vira

Szent Márton emlékezete szülőföldjén

A Magyar Nemzeti Levéltár
Vas Megyei Levéltára és a
Képeslevezőlap-gyűjtők Egyesülete
kiadványa

Felőlős kiadó:

- Melega Miklós, levéltár-igazgató
- Kőszegfalviné Pajor Klára, elnök

Szerzők:

- Beniczik Gyula
- Feiszt György
- Kiss Gábor
- Kóta Péter
- Mayer László
- Melega Miklós
- Pál Ferenc
- Zsámbéky Monika

Konceptó:

- Hesztora Aladár
- Mayer László

Szerkesztő:

- Mayer László

A megjelenést támogatta:

- Szombathely Megyei Jogú Város
Önkormányzata Jogú és Társadalmi
Kapcsolatok Bizottsága
- Savaria Turizmus Nonprofit Kft.
Szent Márton Programiroda

Anyagkölcsönzők:

- Barzsényi Dániel Könyvtár (Szombathely)
- Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára (Budapest)
- Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár
- Rumi Rajki Műpártoló Kör (Szombathely)
- Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum
(Szombathely)
- Szent Márton Plébánia (Szombathely)
- Szombathelyi Egyházmegye
- Szombathelyi Egyházmegyei Kincstár
- Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár
- Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár
- Brenner József
- Pittmann Ildikó

ISBN 978-963-7227-34-9

Kiadványterv:

- Németh József

A kötetet gondozta:

- Line Design Kft.
Felelős vezető: Gyenis Ildikó ügyvezető

Szombathely, 2016.

Tisztelt Olvasó!

A jubileumi Szent Márton Émlékév alkalmából a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára a Martinus Vallási és Kulturális Egyesülettel karöltve egy önálló kiállítás megrendezésével tisztelgett a Szent emléke előtt. A „Szent Márton emlékezete szülőföldjén” című tárlatot 2016. augusztus 15. és szeptember 30. között nézhették meg az érdeklődők Szombathelyen, a levéltár előadó- és kiállítótérjében.

A kiállítás létrejöttét több hónapos szisztematikus levéltári forrásfeltárás előzte meg, amely számos új eredményt hozott. A gyűjtőmunkát széles körű összefogás segítette, a levéltár munkatársain kívül több külső szakértő is felajánlotta önzetlen segítségét, rendelkezésre bocsátva évtizedes kutatási eredményeit, továbbá számos magánszemély és intézmény kölcsönzött tárgyakat, gazdagítva ezzel a nagyközönség számára bemutatható anyagot. A tárlat létrehozásának pénzügyi feltételeit – a Szent Márton Émlékév programjainak finanszírozására elkülönített alapból – Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata biztosította.

A kiállítás az ókortól napjainkig terjedően nyújtott történeti áttekintést Szent Márton hagyományának szombathelyi és Vas megyei emlékeiről. A felvonultatott írásos emlékek, oklevelek, pecsétlenyomatok, térképek, tervrajzok, archív és jelenkori fényképek, makettek és műtárgyak több évszázadra visszamenően tanúskodtak a Szent Márton-tisztelet kontinuitásáról, felmutatva, hogy a Szent emléke milyen mélyen és elevenen élt egykor, és él ma is szülőföldjén. A kiállítás létrehozói azon túl, hogy rendszerezett és korszerű ismeretanyag átadására vállalkoztak, arra is törekedtek – talán nem eredménytelenül –, hogy a tárlat mindenkinek izgalmas élményt nyújtson, és Márton lelkisége megérintse a látogatókat.

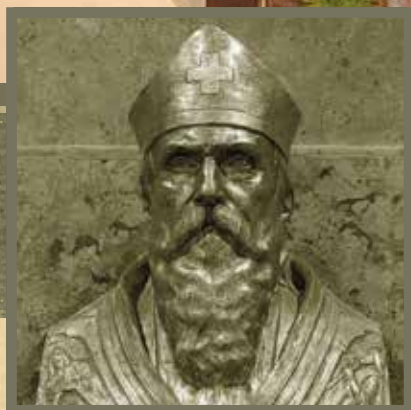
A levéltár eddigi történetének legsikeresebb kiállítását néhány hét alatt több százan tekintették meg. A több oldalról érkező megkeresések nyomán a tárlat 2016 novemberétől vándorkiállítássá alakult, annak érdekében, hogy a megye több településére is eljuthasson. A kiállítás pozitív visszhangja érlelte meg azt a gondolatot, hogy az összegyűjtött ismeretanyagot – az utókornak maradandó módon megőrkítve, egyúttal a szélesebb körű terjesztést biztosítandó – nyomtatott formában is hozzáférhetővé kell tenni. Ezt a kezdeményezést karolta fel a Képeslevezőlap-gyűjtők Egyesülete, és közreműködésével – Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásának köszönhetően – jelenhetett meg e kiadvány.

A kötet oldalait átlapozva az olvasó számára kiviláglik, hogy a szombathelyiek a legkorábbi idők óta kezdve számon tartották és őrizték annak emlékét, hogy Szent Márton itt született, és e ténynek mindig is kiemelt jelentőséget tulajdonítottak. Büszkén hirdették, hogy az ország-világ ismerte nagy Szent innen indult útjára. Hogy mit is jelentett Márton alakja az itt élők számára az elmúlt századokban, s hogy napjaink embere hogyan is értékelheti az ő jelentőségét súlyának megfelelően, azt legszebben a kiállításon bemutatott Vépi kántorkönyv szerzője fogalmazta meg a 18. században, egy imádság költői képében: „Márton, Magyarok Fénylő Csillaga, Sabariának Gyémánt Koronája.”

Szombathely, 2016. Szent Márton hava

dr. Melega Miklós
levéltár-igazgató

▲ A Szent Márton-oltár részlete (Fotó: Németh József)

Szent Márton szülőháza

A Szombathelyen máig élő legenda úgy tartja, hogy a mai Szent Márton-templom északi mellékkápolnája áll azon a helyen, ahol Szent Márton Kr. u. 316-ban meglátta a napvilágot.¹ A kápolna bejárata fölé – korábban belül, a déli falon – fel is van írva: Hic natus est S. Martinus.² Az állítás bizonyítékeként a már életében is szentként tisztelt tours-i püspök Sulpicius Severus által írt életrajzára szoktak hivatkozni, bár a szerző igazából sem a születés helyéről, sem pedig annak idejéről nem ejtett szót.³ A szülőház, amelynek alapfalait 1944-ben Járdányi Paulovics István megtalálni vélte, bizonyosan nem állhatott ezen a helyen, hiszen ez a terület már a római colonia megalapítása óta temetőként funkcionált.⁴ Honnan ered hát az elképzelés?

Minden jel arra mutat, hogy a hagyomány egy 791 októberében lezajlott eseményre⁵ és nem kisebb személyre, mint Nagy Károlyra vezethető vissza. Ez év őszén ugyanis a frank király hadjáratot vezetett keleti barbár szomszédjai, az avarok ellen. Ekkor a római utakon haladva elzarándokolt családja

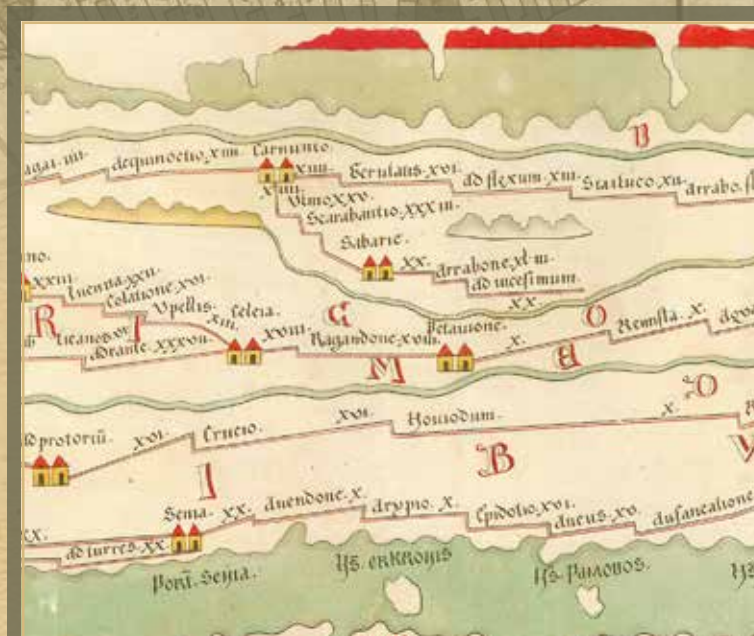
és hazája védőszentjének, Szent Mártonnak szülővárosába, a régi Savariába. Bizonyára tervei közt szerepelt a régi Pannonia tartomány és annak jelentős városa saját országához való csatolása is. A hajdani Nyugatrómai Birodalom örököseként felépíteni tervezett keresztény Szent Római Birodalom aligha nélkülözhetette nagy hírű püspökszentje szülőhelyét, amelynek visszafoglalása „igazságos háború”-ként tüntethette fel a végső soron területszerző céllal megindított támadást.

A zarándoklat sikeréhez persze – más helyi Márton-ereklje híján – legalább a szülőház megtalálására szükség volt. Ha már az igazit nem lehetett azonosítani, a kíséretében lévő tudós főpapokkal a hajdani ókeresztény temető területén még ekkor is álló – Quirinus eredeti nyughelyét is rejtő – kultusz- vagy sírépületben vélte felfedezni mennyei patrónusuk szülőházát.⁶ Az azonosításban nem kis szerepet játszhattak az általuk itt megtalált régi Krisztus-monogramos sírtáblák.

Így válhatott tehát egy korábban élt vértanú püspök sírépülete (azaz égi születéshelye) egy másik, később élt szentéletű püspök szülőházává (azaz földi születéshelyévé).⁷

Jegyzetek

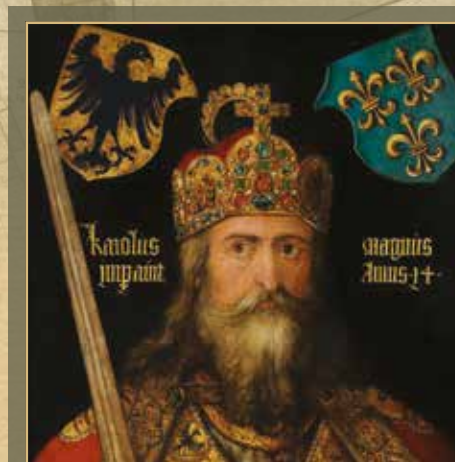
- ¹ A régi hagyományról elsőként Gregor-ianci Pál és Carolus Clusius (Charles de l'Éduse) írt.
- ² A feliratról először tudósított Bél Mátyás: Hungariae Novae Notitia. Membrum III. De Sabaria. Közteszt: B. Thomas Edit, Prokopp Gyula. = Vasi Szemle, 1959. 2. sz. 53. p.
- ³ Sulpicius Severus: Szent Márton élete. Ford. Borián Élréd, Reichardt Áb. Pannonhalma, 1997. 28. p.
- ⁴ A keleti temetőről P. Buócz Terézia: Savaria topográfiája. Szombathely, 1967. 53. 82–83. p.; Péterváry-Szanyi Brigitta: Savaria keleti temetője a római korban. Szakdolgozat. ELTE BTK Régészeti intézet Ókori Régészeti Tanszéke. Bp., 2005. 130 p. LIII. tábla, 1 melléklet. – Savaria Múzeum, Régészeti Adattár 2208–07.
- ⁵ Az ez évi történelemsokról összefoglalóan legutóbb Szőke Béla Miklós: Nagy Károly hadjárata az avarok ellen 791-ben. = Arrabona. Múzeumi közlemények, 2006. 44/1. Ünnepi kötet a 65 éves Tömke Péter tiszteletére. 497–522. p., a savariai kiterőről 504–505. p.
- ⁶ Kiss Gábor: Nagy Károly – Szent Márton szülőhelyének első zarándoka. In: Via Sancti Martini. Szent Márton útjai térben és időben. Szerk. Tóth Ferenc, Zágórhidi Czigány Balázs. Bp., 2016. 41–57. p. Sajtó alatt.
- ⁷ Kiss, Gábor: Eine vergessene Episode des Awarenfeldzuges von Karl dem Großen 791. Was hat Karl der Große in Savaria gesucht und gefunden? In: Festschrift Falcko Daim zum 65. Geburtstag. Sajtó alatt.

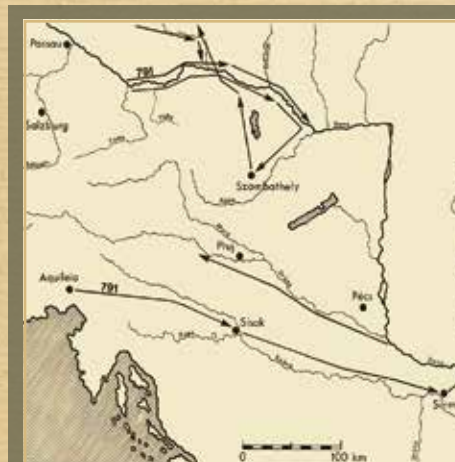
▲ Sabaria jelölése a Római Birodalom 4–5. századi úthálózati térképének, a Tabula Peutingeriana részletén. Tóth Endre: Római utak a Dunántúlon és a Tabula Peutingeriana. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2008. 2. sz. Melléklet.

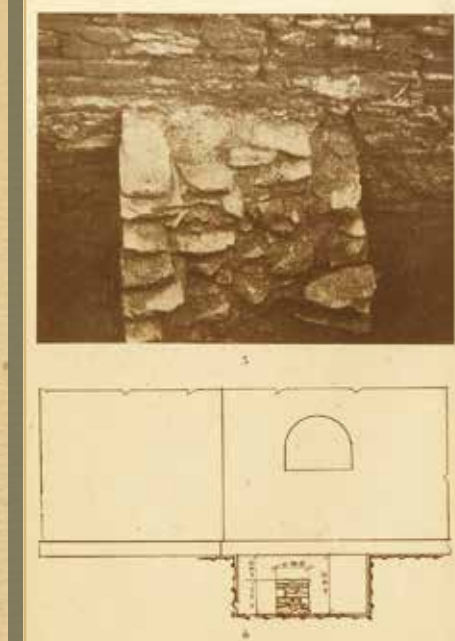
▲ Hic natus est... felirat a kápolna felett (Fotó: Németh József)

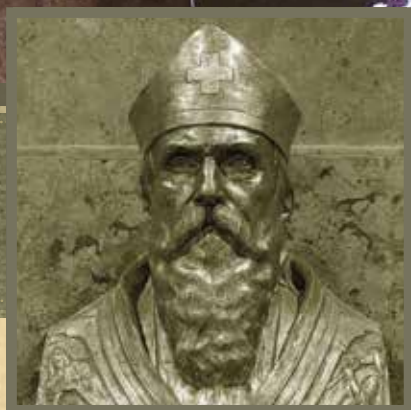
▲ Nagy Károly arcképe
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/32/Dürer_karl_der_grosse.jpg

▲ Nagy Károly 1491. évi hadjáratának útvonala (Derdák Ferenc rajza)

▲ A „szülőház” megtalált alapfala (Paulovics István: A szombathelyi Szent Márton-egyháznak savariai Szent Márton születéshelyének római kori eredete. Szombathely, 1944. 5–6. kép (Acta Savariensia; 4.))

▲ A kútbelső falazata (Fotó: Aigner Géza, 1998)

Szent Márton kútja

A Szent Márton személyéhez kötődő kutat elsőként egy oklevél említette meg 1360-ban, amely a Banafölde nevű birtok – a későbbi Szőkefölde – határait rögzítette.¹ A kúthoz kapcsolódó középkori legendát pedig Carolus Clusius (Charles de l'Éduse) németalföldi botanikus írta le 1585-ben, miszerint Mártont ennek vizével – nyilván újszülött gyermekként, a szülőház udvarán található kútnál – keresztelték meg.² Ezt a legendát hirdette a még 19. század közepén is a kút felirata: „Hic baptizatus est S. Martinus”.³ Ez a hagyomány nem köthető az ismert Sulpicius Severus-féle Márton-életrajzhoz, hiszen tudjuk, hogy ő 18 évesen, katonaként keresztelkedett meg Galliában,⁴ talán éppen Amienben. A történet eredete homályba vész, de bizonyosan a szülőház-mondával áll kapcsolatban, esetleg egykorú is azzal.

Bél Mátyás az első, aki 1730 táján újabb változatot írt le, miszerint a leszerezése után hazatérő Márton keresztelte meg itt édesanyját.⁵ A magyarázat erre az lehet, hogy mindezt a vele ellenséges ariánusok miatt a

Quirinus-bazilika mellett álló keresztelőkápolnában nem tehetné meg, így maradt számára a keresztény temető megszentelt földjén lévő régi kút élő vizében való benerítés lehetősége.⁶ A tetszetős elméletet azonban megkérdőjelezi, hogy Sulpicius Severus Márton életrajzában nem is szól az édesanya megkereszteléséről, egészen pontosan úgy fogalmaz, hogy fia „kivezette őt a pogányság tévelygéséből”.⁷ Ha Márton keresztelte volna is meg édesanyját, arra valószínűleg már nem Savariában került volna sor.

A kúthoz fűződő mindkét változat tehát csupán jámbor legendának minősíthető. Az egész mondanakörnek csak egyetlen valós pontja van, az maga a kút, ami valójában nagyon régi. Valószínűleg tényleg a római korból ered, és azóta többször átépítették.⁸ A középkor és az újkor folyamán mint Szentmárton falu közkútja üzemelt, sőt a domonkos kolostort is innen látták el vízzel. 1938-ban a kút-szobor felállításkor lefedték és vizét szivattyúval annak táplálására használták. Régészeti vizsgálatára 1992-ben került sor, 2008-tól az eredeti kút kávját egy a terepből kiemelkedő mészkő perem jelzi, amely egy sötétzöld gránitból készült – 18. század végi

városábrázolás gravírozott részletét mutató – kerek lapot keretez.⁹

Jegyzetek

- ¹ Kiss Gábor: A szombathelyi Banafölde birtok 1360. évi határainak helymeghatározása. = Specimina Nova, 2002. 1. sz. (továbbiakban: Kiss, 2002.) 267–276. p.
- ² Carolus Clusius leírása Szombathely városáról 1585-ben. Közli Tóth Endre, Zágórhidi Czigány Balázs. = Lapok Szombathely történetéből, 1999. 72. sz. 1–3. p. (Panniculus Ser. C. 117.)
- ³ A magyarországi városok physiognomiája catholicus szempontból. VI. Szombathely, Veszprém, Keszthely és Kőszeg. = Religio, 1853. 17. sz. 129. p.
- ⁴ Sulpicius Severus: Szent Márton élete. Ford. Borján Élréd, Reichardt Ábá. Pannonhalma, 1997. (továbbiakban: Sulpicius, 1997.) 32. p.
- ⁵ Bél Mátyás: Hungariae Novae Notitia. Membrum III. De Sabaria. Közéteszi B. Thomas Edit, Prokopp Gyula. = Vasi Szemle, 1959. 2. sz. 53–54. p.
- ⁶ Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágórhidi Czigány Balázs: Savaria-Szombathely története. A város alapításától 1526-ig. Szerk. Engel Pál. Szombathely, 1998. (továbbiakban: Kiss – Tóth – Zágórhidi Czigány, 1988.) 229. p. (Szombathely története; 1)
- ⁷ Sulpicius, 1997. 35. p.
- ⁸ Kiss – Tóth – Zágórhidi Czigány, 1988. 187–188., 226–228. p.
- ⁹ Mangliár László: Megszépült a szobor környéke. A Szent Márton-szobor környezetének rendezése. = Vasi Építész és Mérnök, 2009. 2. sz. 10–12. p.

▲ Szent Márton kútjának felmérési rajza (Derdák Ferenc rajza, 1998)

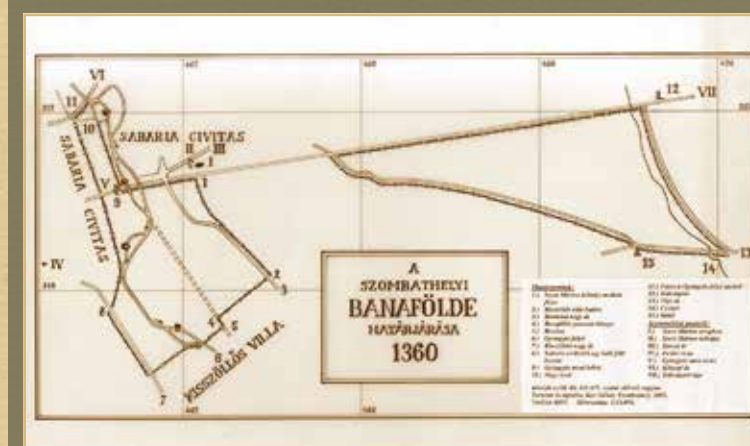
▲ A kút mai lefedése (Fotó: Mayer László, 2016)

▲ Carolus Clusius portréja <http://kratko.rs/post/kratkopisi---tulipmanija>

▲ Bél Mátyás arcképe https://hu.wikipedia.org/wiki/Bél_Mátyás#/media/File:Bél_Mátyás-001.jpg

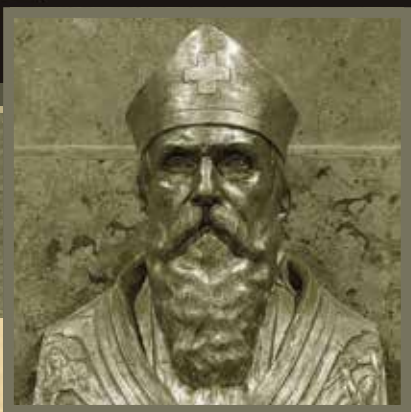
▲ A banaföldi határjárás térképe (Kiss Gábor rajza, 2002) Kiss, 2002. 276. p.

▲ A templom előtti tér Szent Márton kútjával (Fotó: Knebel Jenő, 1910 körül. Magántulajdon)

▲ A zalai konvent oklevele Bükker Imre országbíró írásában.¹

A középkori plébánia

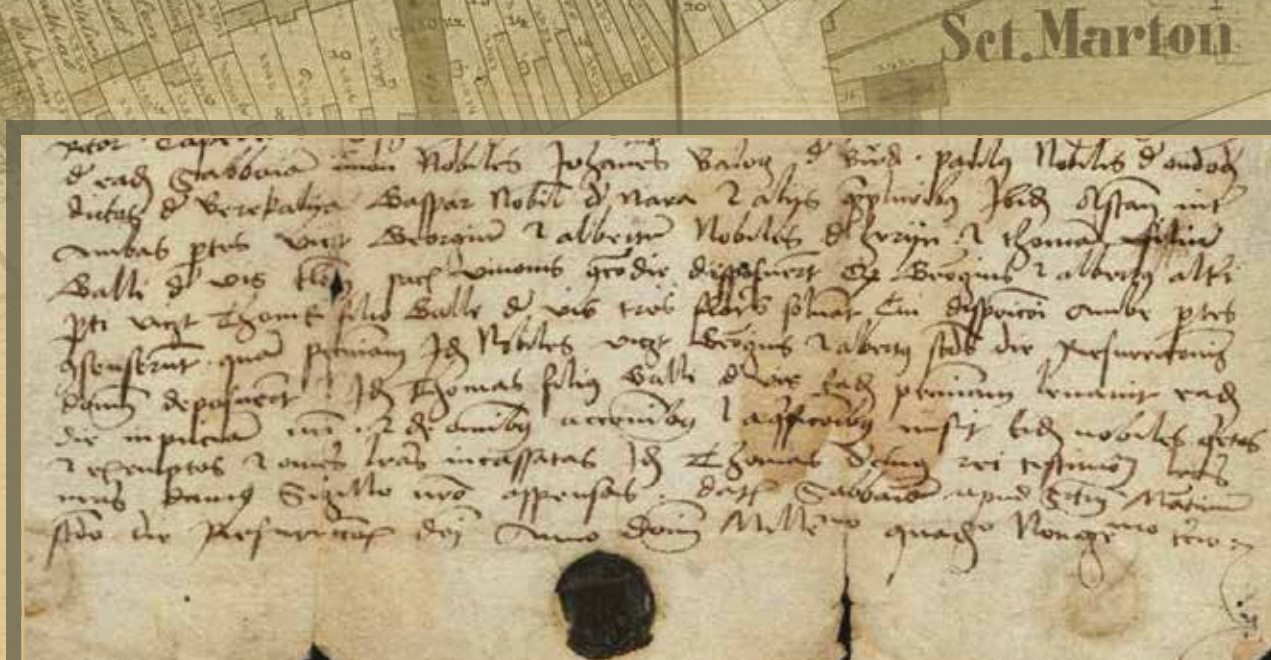
A Római Birodalom eltűnése után a város súlyos veszteségeket szenvedett, nemcsak a népvándorlás háborúitól, hanem természeti katasztrófáktól; valószínűleg a 456-ban történt földrendésgéstől is. Mindazonáltal a település folytonossága fennmaradt, amint azt latin eredetű neve is mutatja. A középkori emberek a Sabaria szóban a Sabbatum, „szombat” szót érezték. A település középkori életéről rendkívül szűkösek a forrásaink, mert a város levéltárát 1606-ban Németújváron – ahova éppen biztonsági óvintézkedésként menekítették – Németi Gergely hajdú a várral együtt fölégették. A néhány fennmaradt oklevél azonban beszédesen tanúsítja a Szent Márton-tisztelet folyamatos meglétét. Ennek központja a születése helyén,

a Szombathely melletti Szentmárton faluban épült templom volt. A templom előtt található kőből rakott kutat mint közismert határjelet használták 1360-ban.² Ez a templom, a várbeli templom mellett, plébániai feladatokat is ellátott. Több plébánosának nevét ismerjük, akik hivatalos egyházi³ és világi megbízatásokat teljesítettek. Ez alkalommal is kifejezték Szent Mártonhoz való kapcsolatukat; egyikük, ahogyan a pápák „Szent Péternél”, úgy ő „Szent Mártonnál” keltezte oklevelét.⁴ A hívek sem hanyagolták el templomukat: adományokkal gyarapították a Szent Márton-egyházat.⁵ Különösen meleg szavakkal emlékezett meg a Vas megyei, felsőszelestei születésű Gosztonyi János püspök kedves városáról 1525-ben: „nem kis vallásosságú, különösen elkötelezett pedig Szent Márton, Tours főpásztora és érseke (!) iránt, akinek ez hazája és szülőföldje.

Egykor igen hatalmas város (civitas), most mezővárossá (oppidum) süllyedt, olyan nagy szegénységgel sújtva, hogy régi nemességének nyomai alig látszanak.”⁶ Ezek a szavak Bonfini történeti munkájára emlékeztetnek.

Jegyzetek

- ¹ 1360. június 15. Szent Márton kútjának említése: „iuxta puteum sancti Martini in civitate Sabariae lapidibus constructum”.
- ² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: DL) 101675.
- ³ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) DL 134.; MNL OL Diplomatikai Fényképtár 261655.
- ⁴ MNL OL DL 19991.
- ⁵ MNL OL DL 058263.
- ⁶ MNL VaML Szombathely város levéltára, oklevelek, irományok Fasc. I. Nr. 1, Fasc. 6. Nr. 143.

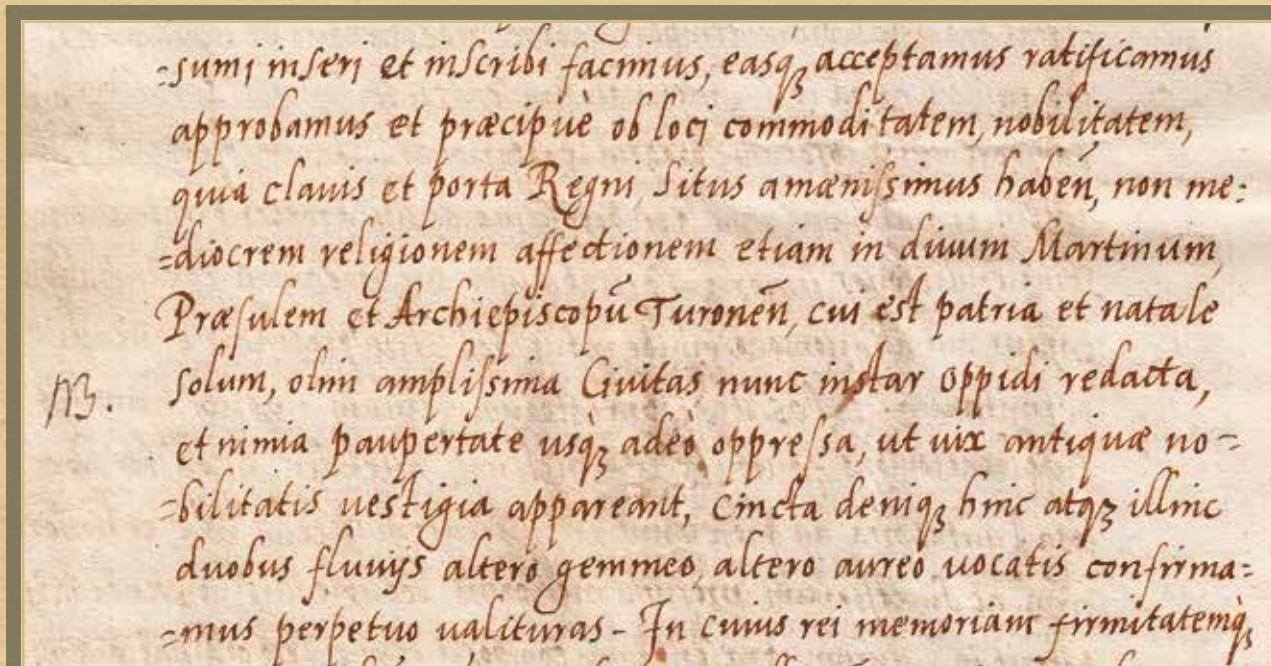
▲ István, a szombathelyi Szent Márton-egyház plébánosa által kibocsátott oklevél, 1493. április 8. Keltezése: „Datum Sabariae, apud sanctum Martinum”. (MNL OL Q. M. 1043. előtti gyűjtemény, DL 19991.)

▲ A szombathelyi Szent Márton-templom Szent László oltára javára tett adomány említése, 1512. április 12. „in ecclesia sancti Martini episcopi et confessoris Sabariae existenti”.

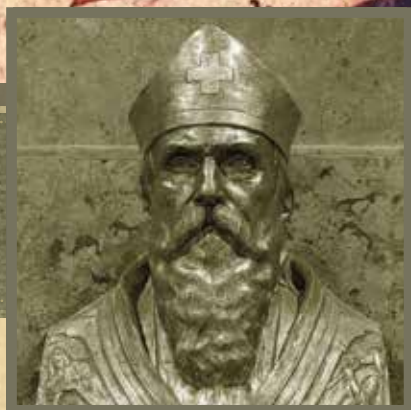
▲ 1525. Gosztonyi János győri püspök megerősíti Hédervári János püspök 1407-ben adott kiváltságlevelét, „non mediocrem religionem, affectionem etiam in divum Martinum presulem et archiepiscopum Turonensem, cui est patria et natale solum”.

▲ Az Gosztonyi-féle kiváltságlevelét szövegét másoló írnok „NB” = nota bene! azaz „figyelem” jelet tett ahhoz a részhez, amely Szent Márton sabariai születését írja le.

▲ Az ún. Herefordi világtérkép (1300 körül) Pannonia inferior pirossal, mellette balról Sabaria Sancti Martini feketével.

Ország-világ ismeri

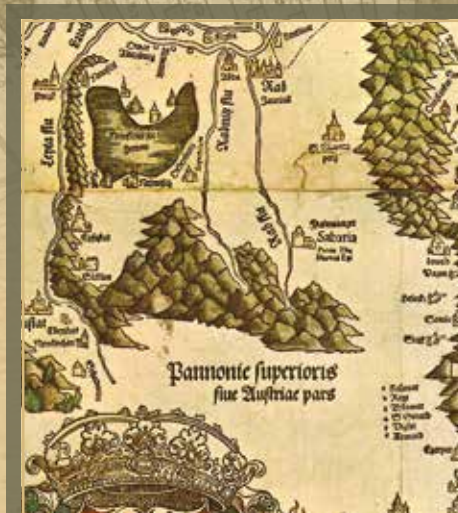
Sulpicius Severus, Mártonról szóló életrajzának elterjedtségé folytán, lényegében egész Európára kiterjesztette szentünk népszerűségét. Nem hiányozhatott a térképekről sem, szülőhelyét, Sabariát számos régi ábrázolásban láthatjuk. Legkorábbi példája ennek az angliai Herefordban őrzött, a 13. század végén készült világtérkép.¹ Rajta a pontosító körülírás („Sabaria sancti Martini”) kiemeli jelentőségét, amelyet Európa egyik legnépszerűbb szentjének köszönhet. Lázár deák 1528-ban nyomtatott térképén,² noha pontatlanul elhelyezve, de egyértelműen Szent Márton városaként meghatározva, ugyancsak fontos helyet foglal el. A történétírók Kézaitól, Ransanuson át, Bonfiniig és tovább, Severus alapján, soha nem mulasztották el megemlíteni Pannonia eme büszkeségét. Kőszeg 1532. évi török ostromáról, illetve a magyar védők diadaláról írva Paolo Giovio megörökített egy legendát, amelyben Mártonnak, a szombathelyiek védőszentjének közbenjárását be-

szélte el. „A törökök azt mondták, hogy a várból épségben kirontó őrség harsogó kiáltozását hallották, s a levegőben egy lovast pillantottak meg kivont karddal, aki támadásuk közben megfenyegette őket. Kétségkívül Szent Márton alakja volt ez, aki nehéz időkben mindig megőrizte a szombathelyieket biztonságot sugárzó védő erejével: egyébként ennek a csodának a megtörténtét Nicolizza (Jurisics Miklós várkapitány) igazolja, akitől ezt az esetet – felszabadulván az ostrom alól – Bécsben hosszas tudakozódás után hallottam.”³ A magyar királyság területén pedig szinte természetes Márton és Sabaria összetartozásának ismere- te. Már Szent István hozzá fohász- kodott, a szabolcsi zsinat mint or- szágunk egyik legfőbb oltalmazó szentjének tiszteletéről rendelkezett. Zsigmond király 1395-ben a bras- sói templom Szent Márton kápol- nája számára tett misealapítványa alkalmából emeli ki Márton sabariai születését és országos jelentőségét.⁴ A szepesi egyház krónikája az 1508-as évnél említi meg Szombathelyt: „In diser Sted ist der Heil Martinus geböhren dessen Fest mit gebra-

tenen Gansen gefeyert wird”, azaz „ebben a városban született Szent Márton, akinek ünnepét libasült- tel ülik meg”.⁵ A Márton-tisztelet Szombathelyen túlra terjedését bi- zonyítja a 18. században készült vépi kántorkönyv⁶ és a vele nagyjából egyidős varsányi énekeskönyv is.⁷

Jegyzetek

- ¹ Hereford, Cathedral. (Fotó: Gróf László)
- ² Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára App. M. 136.
- ³ Paolo Giovio – Pedro de Velasco – Augus- tin Friess: Pauli Iouii Nouocomensis Epis- copi Nucerni Historiarum sui temporis. Tom. 2. Argentorati(?) apud Agustinum Frisium(?). 1555. <https://catalog.hathit- rust.org/Record/009313724>. Bellus Ibolya fordítása.
- ⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Le- véltára Diplomatikai Fényképtár 286591.
- ⁵ Pekár Károly: A szepesi egyház történeté- re vonatkozó kivonatos krónika. In: Tör- ténelmi Tár. Úf. 1904. I. füz. 52. p.
- ⁶ Berzsényi Dániel Könyvtár Savariensia Hb. 1058; mikrofilm: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 2663/V.
- ⁷ Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár 10a 6 29/2.

▲ Lázár deák Tabula Hungariae-je, 1528. „Sabaria, patria divi Martini episcopi”

hortium milites castigando atq; item uerberando nihil pro- fecissent, pugna finis est impositus. Reserebant Turca se in- tegri erumpentis ab arce praesidij strepitum clamoremq; pa- tasse, equitemq; districto gladio ipsi subeuntibus comitan- tem in aere conspexisse, eam procul dubio extitisse diui. Mar- tini speciem, qui Sabrienses omnibus dubijs temporibus cera- to tutelari numine conseruasset. Ceteri eius miraculi fides apud Nicolizzae relinquetur, à quo denuum obsidione li- berato, Viennae eam rem longa percunctatione didicimus. Porro Habraimus pudore atq; ira uehementissime contur- batus, dum ui Nicolizzae animum peruincere nequit, hone- stissimis oblati conditionibus expugnat, data enim fide pu- blica euocati ad se in castra, eum summo honore uerborum

▲ Paolo Giovio: Historiae sui temporis. Strassburg (?), 1556. Tom. 2. Sabrienses = Sabarienses = szombathelyiek; Nicolizza = Jurisich Miklós

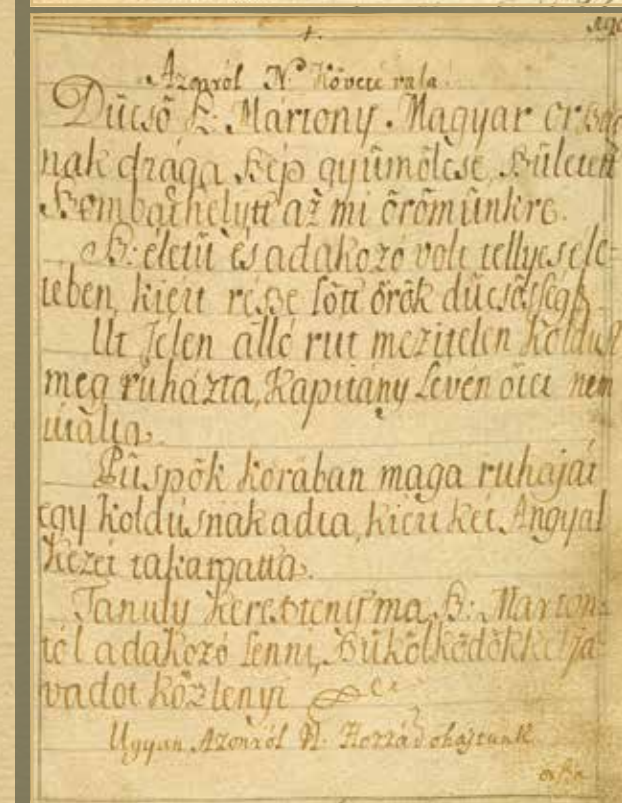

▲ 18. század. A vépi kántorkönyv részlete: Szent Mártonról, Sabaria szülőföldről szóló ének (Berzsényi Dániel Könyvtár)

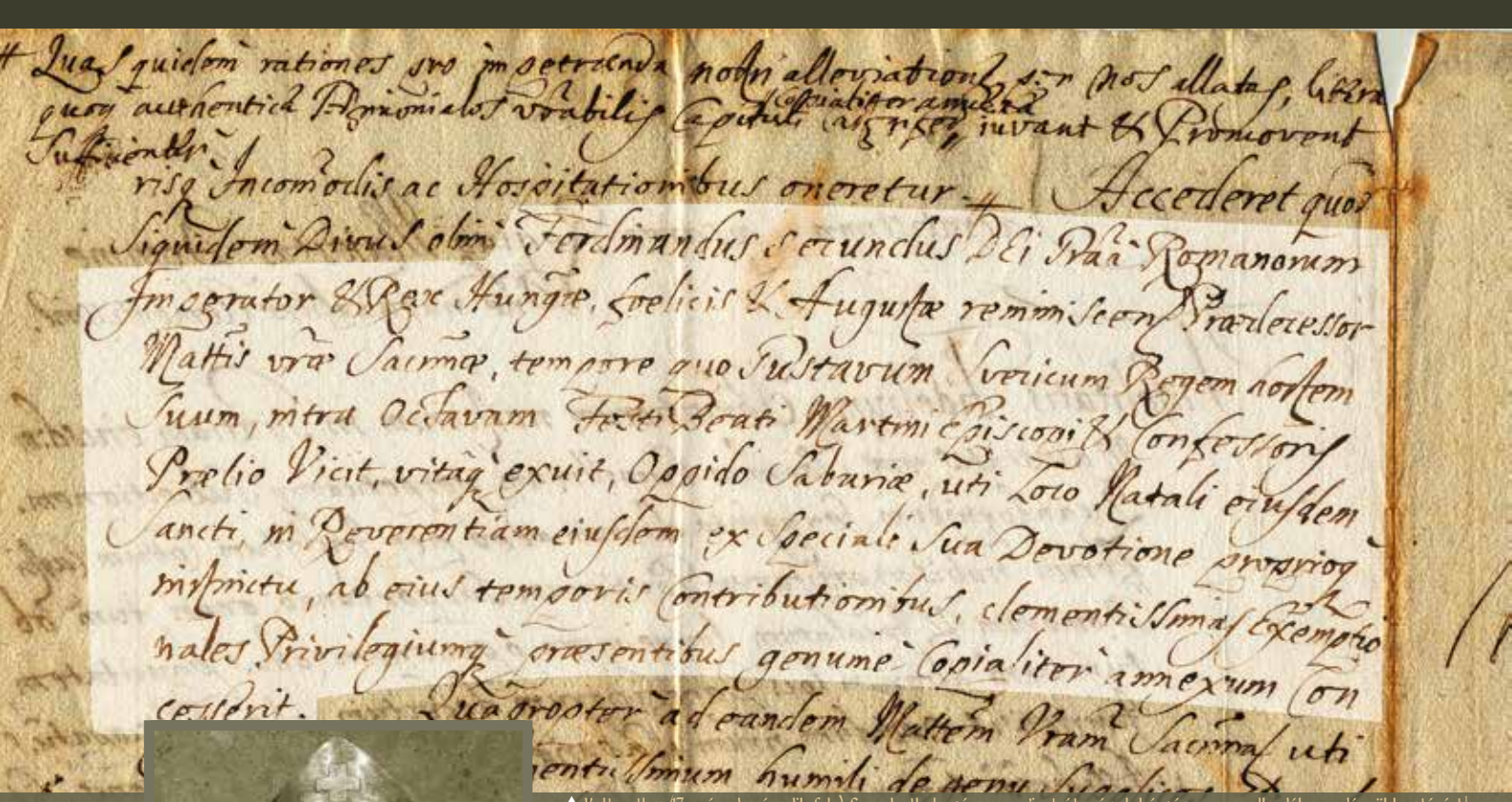
a daemónio quendam e psallentibus continuo liberavit. In agro Meldenti, imma- nente tempestate, percussisque meffloribus, vaflata caetera regione sola sua messis intacta permanfit. Annos vixit octoginta, ac tanta praepolluit fanctitate, ut futura diuinitus inspirata praediceret, & omnia morborum genera curaret. Tertio nonas Ianuarias inter diuos relata.

Haud parum equidem laetor, me hanc naatum occasionem, quum a procella Unica multos ejus numen exemerit, divi Martini Pannonici non vitam, sed titulos potius esse scripturam, ne, in Pannonica historia potissimum, Pannoniorum decus videat subficere. Martinum, Severus ait, Sabaria, Pannoniae oppido, oriundum, altum Ticini, ne infimis quidem parentibus ortum, quamvis orthodoxa fide care- rent. Pater tribunus militum fuit; ipse, a pueritia, primum sub Constantio, dein- de sub Iuliano Caesare, meruit, quamvis invit, quando a teneris annis sub Chri- sto, optimo maximo, stipendium facere voluit. Sed quum, ex edicto Imperatorum, filii veteranorum nomina dare cogerentur, vi adactus, militari sacramento obstrictus est. In commilitones sibi fuit mira benignitas, inaudita charitas, patientia cum hu- militate singularis. Ante baptismum triennium militavit, quo quidem tempore, omnia sic pietatis officia complevit, ut e stipendio nihil, praeter quotidiano victui necessaria, reservavit. In Ambianensium porta, vesaniante hyeme, defrutum pau- perem, disiecta ense chlamyde, contexit. Insequenti nocte Christum Salvatorem vidit in somnis, ea parte tectum, qua horridulum rogatorem pie donarat, & dicen- tem: Martinus, adhuc catechumens, hac me veste contexit. Natus annos duos de vigin- ti baptisate initatur, Barbaris Gallias invadentibus. Quum Iulianus, coactó exer-

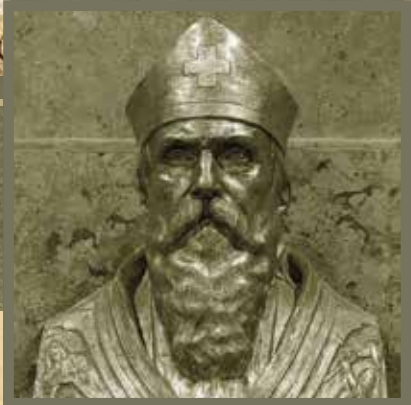
▲ Bonfini adata Sabariáról, Szent Márton szülőhelyéről

▲ 18-19. század. A varsányi énekeskönyv, benne a Szent Mártonról szóló ének. (Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár)

▲ Keltetetlen (17. század második fele). Szombathely város magisztrátusának kérvénye az uralkodóhoz, adócsökkentésért!

Kora-újkor források

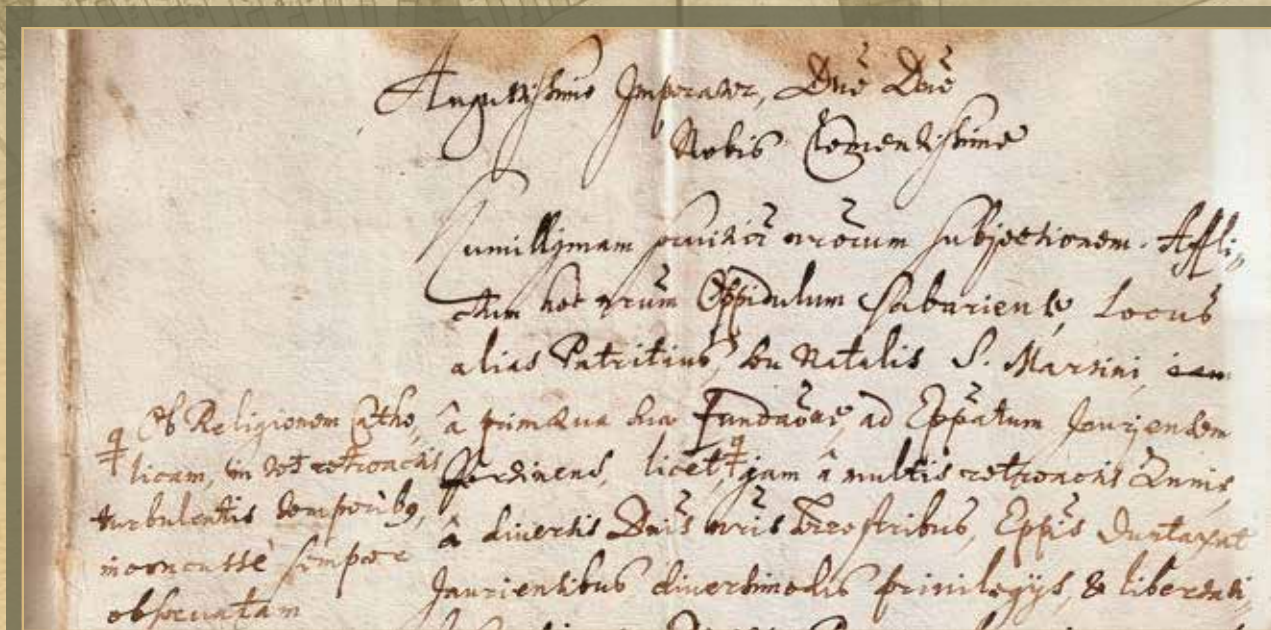
A kora-újkori Szombathely Szent Mártonhoz való viszonyát döntően meghatározta II. Ferdinánd király adománya. 1632. november 16-án, akkori kifejezéssel élve „Szent Márton ünnepének nyolcadán”, legfőbb ellenfele, Gusztáv Adolf svéd király a lützeni csatában életét veszttette, s ez fordulatot jelentett a 30 éves háború során. Ennek emlékére Ferdinánd az 1636. április 25-én kibocsátott kiváltságlevéllel örököltette meg, amelyben végleg fölmentette a várost a királyi adózás alól.² Cserébe viszont elrendelte, hogy a Szent Márton plébániát évi 40 ft értékű adománnyal támogassák. Ebből 5 ft-ot költsenek alamizsnára, másik 5-öt szentmisékre, 30-at pedig a templom renoválására.³ Valószínűleg Pázmány Péter érsek járt közben az uralkodónál a város érdekében. (Tudjuk, hogy néhány

évvel korábban a pápánál búcsú-engedélyt eszközölt ki a városnak.⁴) Bizonyára ő sugallta az adománylevél szövegezését is. A kiváltság által rárótt kötelezettségét a városi magisztrátus mindig becsülettel teljesítette.⁵

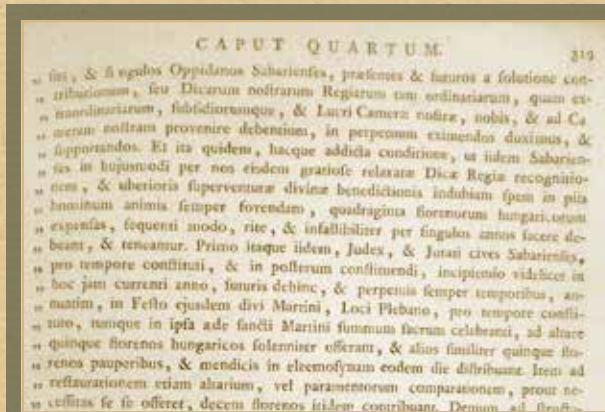
Amikor a templom a győri püspök rendelkezése folytán elvesztette városi plébánia jellegét, majd pedig a Domonkos-rendiek kapták meg, akkor sem hagyott alább a Márton-tisztelet, sőt inkább erőre kapott.⁶ A domonkosok nagy buzgósággal karolták fel Szent Márton kultuszának ügyét, és ebben a római központi vezetésük is támogatta őket.⁷ A köztudatba olyannyira átment Szent Márton sabariai születésének ismerete, hogy a városiak majd mindenképpen kérelmükben: akár adóelengedésért, akár a földesúri tisztviselők túlkapásai, vagy a kurucok pusztításai ellen folyamodtak védelemért, szinte kötelező indoklásként megemlítették ezt a tényt.⁸

Jegyzetek

- ¹ „(II. Ferdinánd király...) midőn ellenségét, Gusztáv svéd királyt Szent Márton püspök, hitvalló ünnepének nyolcadán, csatában legyőzte és életétől megfosztotta, ama szent tiszteletére, születése helyének, Sabaria mezővárosnak, saját elhatározásából adózás alóli kiváltságot engedélyezett.”
- ² Stephanus Schönvisner: Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine ... Pestini, 1791. 318–320. p.
- ³ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL. VaMI.) Szombathely város levéltára. Acta miscellanea (továbbiakban: SZVI. AC) Fasc. Y. Nr. 42.
- ⁴ Hanuy Ferenc Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek Magyarország hercegprímása összegyűjtött levelei. Petri Cardinalis Pázmány... epistolae collectae. 2. köt. Bp., 1911. 302. p.
- ⁵ MNL. VaMI. A Szombathelyi Domonkos Rendház iratai. Rendi iratok (továbbiakban: SZDR. Rir.) Nr. 20.
- ⁶ MNL. VaMI. SZDR. Rir. Nr. 37.
- ⁷ MNL. VaMI. SZVI. AC Fasc. FF. Nr. 7.
- ⁸ MNL. VaMI. SZVI. AC Fasc. Y. Nr. 39., 98.

▲ Keltetetlen (1655 után). Szombathely város magisztrátusa védelmet kér az uralkodótól, a földesúri (püspöki) tisztviselők túlkapásai ellen. „Szombathelyt, ezt a mi városunkat, amely egyébként Szent Márton születési helye, és alapításától a győri püspökség tartozéka, katolikus hitének az elmúlt zavaros időkben sértetlenül megtartásáért a korábbi években számos alkalommal földesurai, tudniillik a győri püspökök, sok privilégiummal és szabadsággal ruházták föl és ékesítették, s azt országgyűlések is jóváhagyták...”

▲ 1636. április 25. II. Ferdinánd király privilégiuma a szombathelyiek részére Schönvisner István 1791-ben megjelent könyvéből

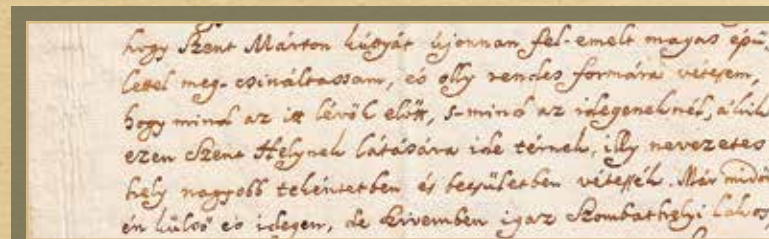
▲ Keltetetlen (1710-es évek). Szombathely város magisztrátusának kérvénye (fogalmazvány) az uralkodóhoz, „ezt a kis várost, amely egyébként a szent győri püspökség birtoka és Szent Márton tours-i püspök híres születési helye, ne tegye ki mindenféle veszélynek...”

▲ Róma, 1658. A Domonkos-rend főnöke támogatólaj jóváhagyja a szombathelyi rendtagok kérelmét és engedélyezi, hogy szerdánként Szent Márton-zsolozsmát mondjanak.

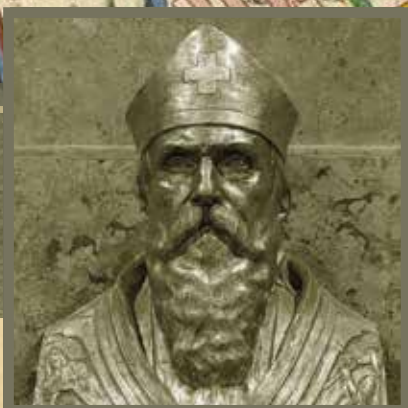
▲ Dátum nélkül (17. század vége). A domonkos konvent tanúsítja, hogy a II. Ferdinánd király privilégiumában meghatározott adományokat a város mindig rendben teljesítette.

▲ Keltetetlen (1730-as évek). Füssy Pius domonkos házfőnök a Szent Márton-kút felújítására a város támogatását kéri.

▲ Szentmárton az 1857. évi kataszteri felmérésen (MNL. VaML. A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye. Kataszteri térképek)

Szentmárton, a falu

Szentmárton falu a Gyöngyöspatak bal partján, a mai Szombathely keleti városrészében található. Helyén terült el hajdan az ókori város keleti temetője, amely ha lecsökkent területtel is, egészen 1962-ig – tehát mintegy 2000 éven keresztül – folyamatosan használatban volt.

A település a Szombathelyről kelet felé vezető két út – a Zanati út és a régi Bálványkő út – elágazásánál képződött szabad térség északi oldalán jött létre. A 13. század végén már közvetett okleveles forrás is utal a létezésére, ám a falu neve bizonyíthatóan csak 1509-ben tűnik fel helységnevként.¹

A templom mellett kialakult települést a középkor folyamán sok csapás érte, egy része elpusztult, ezért a 16. században egy részét „Újfalunak” néven újrateremtették.² Az 1570. évi díkális összeírás szerint a falu birtokosa részben a

győri püspök, részben pedig a helyi plébános.³ A középkor folyamán mind Szentmártonban, mind pedig a városban parókia működött.⁴ Ez utóbbi azonban a 16. század közepén megszűnt, így egyházigazgatási szempontból Szentmárton különleges helyzetbe került: a területén feküdt ugyanis Szombathely temetője, és mellette állt annak egyetlen plébániája is.

A helyzet 1638-ban gyökeresen megváltozott, mikor is Draskovich György győri püspök – a szombathelyiek tiltakozása ellenére – letelepítette a domonkos szerzeteseket, átadva a számukra a plébánia épületét, továbbá annak javadalmait.

A faluban – jó földrajzi helyzetének köszönhetően – folyamatosan növekvő lakosságszám mellett, több iparos és kereskedő is megtelepedett, emellett az itt élők számára jó jövedelemkiegészítést jelentett a fuvarozás is. A 19. század végén itt működött az országos ismertségnek örvendő Engel I. L.-féle szappan- és gyertyagyár.⁵

A város területi gyarapodása, továbbá a Szentmárton és Szombathely szoros gazdasági és demográfiai összefonódása okán szinte magától értetődött, hogy a település 1885-ben Szombathely részévé vált.

Jegyzetek

¹ Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágórhidi Czigány Balázs: Savaria-Szombathely története. A város alapításától 1526-ig. Szerk. Engel Pál. Szombathely, 1998. 64. p. (Szombathely története, I.) 210. p.

² https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_el156_a_fasc119_no006/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTemFuYXQifQ (Megtekintve: 2016. október 7.)

³ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL. VaML.) Helytörténeti cédulakatalógus (továbbiakban: Hc.) Szentmárton. 5. p. (MNL. Dic. Vas II. köt. 6 158. 24. f.)

⁴ Tóth Endre – Zágórhidi Czigány Balázs: Források Savaria-Szombathely történetéhez. A római kortól 1526-ig. Szombathely, 1994. 68. p. (Acta Savariensia; 9.)

⁵ MNL. VaML. Hc. Szentmárton.

▲ A csaknem 2000 éves temető részlete (Fotó: Mayer László, 2016)

▲ Tischler Antal metszetének részlete Szentmárton faluval. Stephanus Schönvisner: Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine ... Pestini, 1791. [I. p.]

14	Imre Waga	Imre	100
	János Waga	Imre	100
	Egyesült	Imre	100
	László Waga	Imre	100
	János Waga	Imre	100
	János Waga	Imre	100
	János Waga	Imre	100
	János Waga	Imre	100
	János Waga	Imre	100
	János Waga	Imre	100
	János Waga	Imre	100
	János Waga	Imre	100

▲ Részlet Szombathely város 1656. évi urbáriumból

"Szent Mártony, plébániái zsellér-falu. Szent Márton temploma körül terül el, nem tudni milyen jogon tartozik hozzá. Szent Márton tiszteletére, akinek ez a szülőföldje és hazája, sőt úgy gondolják, hogy az ő keresztelőkútja. Ebben a zsellérnek egyenként 13 hold földjük van. A plébánosuknak és Szombathely városának jobbágyi munkákat teljesítenek, nevük a következő oldalon található."

▲ Szentmárton falu a 18. század végén felvett I. katonai felmérés térképén (www.hungaricana.hu)

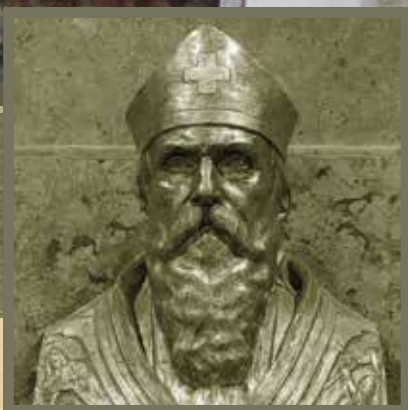
▲ Szentmárton a 19. század elején készült 2. katonai felmérés térképén (www.hungaricana.hu)

▲ A Szent Márton utca a ferences templom felől 1905-ben (Berényi Gábor képeslapgyűjteménye)

▲ A templom szentélye napjainkban (Fotó: Mayer László, 2016)

A szombathelyi Szent Márton-templom

A templom középkori története 791 októberének közepén indul. Ekkor, az avarok elleni hadjárata alkalmával, Nagy Károly frank király zarándokolt el katonáival Szent Márton szülővárosába¹ aki az uralkodói család és a birodalom védőszentje volt. Tudós főpapjaival a hajdani ókeresztény temető területén álló egyik kultusz- vagy sírépületben vélte felfedezni mennyei patrónusuk szülőházát. Az azonosításban nem kis szerepet játszhattak az általuk itt megtalált régi Krisztus-monogramos sírtáblák.²

A középkori épület története³ a következőkben foglalható röviden össze: Az első, bizonyosan Szent Márton tiszteletére szentelt templom felépítése 826 után történhetett. Erről az épületről azonban – amelyet egy 885-re hamisított oklevél is megemlíti – semmit sem tudunk, hiszen csak temetőjének néhány sírja került el a későbbi pusztulást.

A magyar államalapítást követő időkben az előző helyére egy faszervezetű épületet emeltek, amelynek falait sűrűn egymás mellé leverte öölöpök erősítették. 1102-ben a Pannonhalmi Bencés Apátság birtokát képezte a Győr

egyházmegyei Sabariában álló, immár már bontott római falazótéglákból felépített, íves szentélyű templom. A 13–14. század fordulóján ezt egy négyzetes alaprajzú, keresztboltozatos szentéllyel bővítették ki, amelyet a 14. század közepén festhettek ki.⁴ Ekkor már a nyugati homlokzati torony is állott. A 15–16. század folyamán a templomot gótikus stílusban bővítették tovább, északi oldalára kápolnát és sekrestyét építettek. A templom a középkor végén hat oltárral rendelkezett, ezek közül négynek a kőlapja ma is megvan.⁵

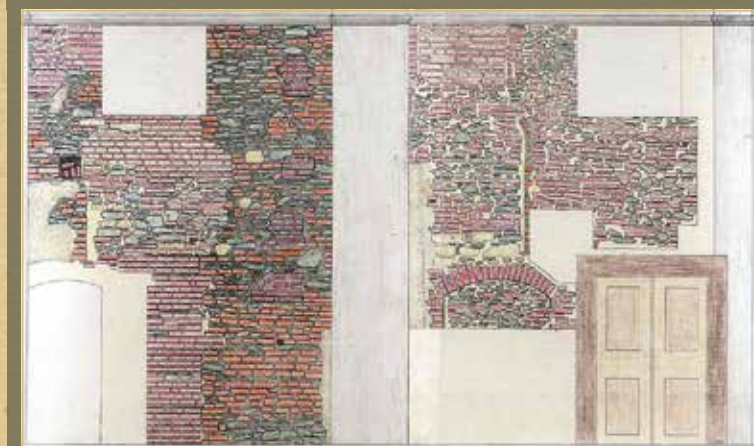
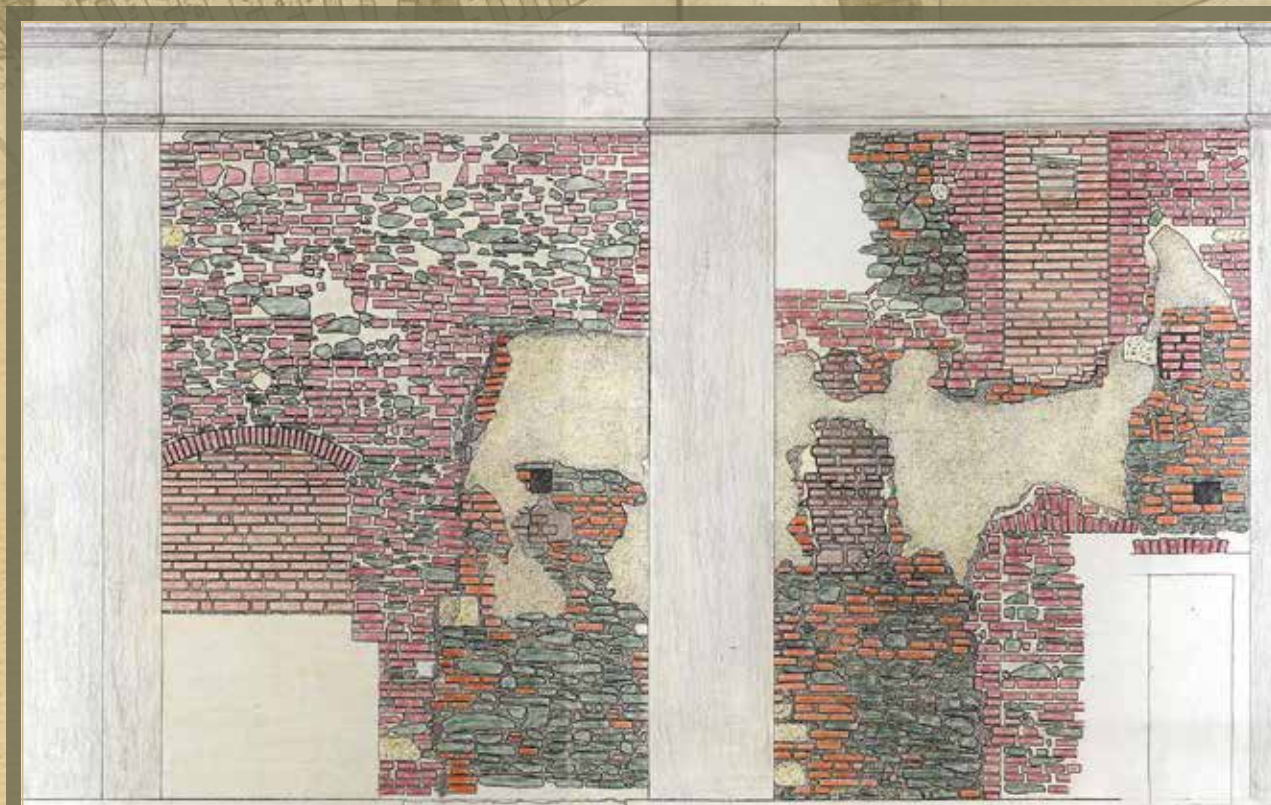
Az épület 1606-ban, a Bocskai-féle hadjárat idején – lévén a városfalakon kívül védtelenül állt – erősen megsérült, berendezése pedig szinte teljesen elpusztult.⁶ A hadi helyzet elmúltával a város tőle telhetően igyekezett ősi plébániatemplomát rendbe hozni, a pénz előteremtésére gyűjtéseket is rendezett.

Am 1638-ban nem várt fordulat következett be, amikor Draskovich György győri püspök az épületet a Magyarországon újra megtelepedő Szent Domonkos-rendnek adta át. Ők pedig hozzáálltak az épület igényeik szerinti átférfalásához: pl. új tornyot emeltek, és új bejáratot nyitottak, felépülő új kolostoruk irányába. Az átalakítások

azonban csak ideiglenes jelleggel bírtak, és az épület összességében rossz állapotán alig javítottak. A problémát végül az 1668-ban felépült új barokk templom oldotta meg.⁷

Jegyzetek

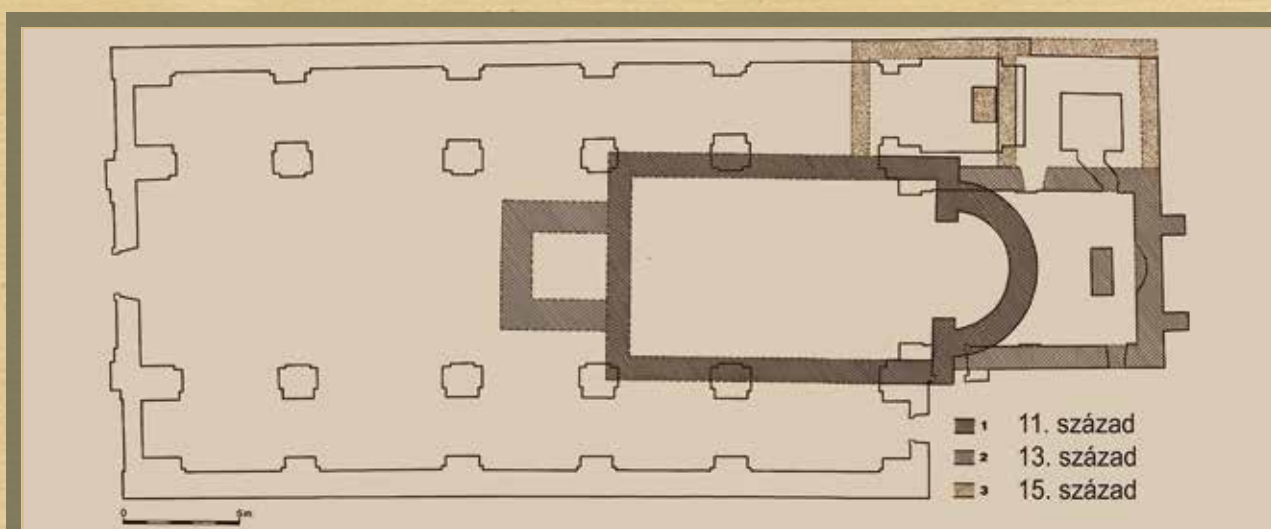
- ¹ Kiss Gábor: Nagy Károly – Szent Márton szülőhelyének első zarándoka. In: Via Sancti Martini. Szent Márton útjai térben és időben. Szerk. Tóth Ferenc, Zágórhidi Czigány Balázs. Bp., 2016. 44–50. 56–57. p. Sajtó alatt.
- ² Kiss, Gábor: Eine vergessene Episode des Awarenfeldzuges von Karl dem Großen 791. Was hat Karl der Große in Savaria gesucht und gefunden? In: Festschrift Falcko Daim, zum 65. Geburtstag. Sajtó alatt.
- ³ Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágórhidi Czigány Balázs: Savaria-Szombathely története. A város alapításától 1526-ig. Szerk. Engel Pál. Szombathely, 1998. 121–123, 185–187. p. (Szombathely története; 1)
- ⁴ Kiss Borbála: A szombathelyi Szent Márton-templom szentélyének középkori falképtöredékei. = Lapok Szombathely történetéből. 2004. 122. sz. 1–5. p. (Panniculus Ser. C; 185)
- ⁵ Kiss Gábor – Tóth Endre: Szombathely-Szent Márton-templom. In: Lapidarium Hungaricum. Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye. 5/2. köt. Szerk. Lővei Pál. Bp., 2002. 359. 372. p.
- ⁶ Dominkovits Péter: „Egy nemzetek leánya.” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején. Bp., 2006. 74. p.
- ⁷ Kiss Gábor – Zsámbéky Monika: A szombathelyi Szent Márton-templom a domonkosok idején, 1638–1950. Szombathely, 2012. 4–9. p.

▲ A szentély északi és déli belső fala (Kutatási vázlatrajz. Derrák Ferenc, 1993)

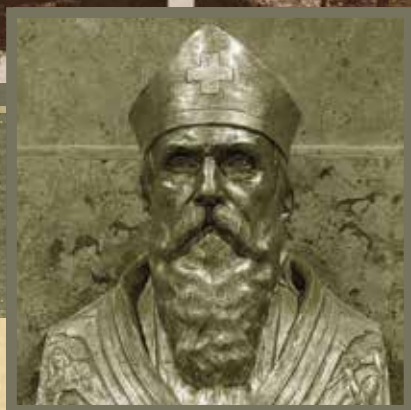
▲ A szentély 15. századi állapotának rekonstrukciója (Foki Éva rajza, 1993)

▲ A középkori templom alaprajza az építési periódusokkal (Derrák Ferenc rajza, 1998)

▲ A templom előtti tér Szent Márton kútjával (Fotó: Knebel Jenő, 1910 körül. Magántulajdon)

A Szent Márton-templom barokk épülete

és Szent Márton tisztelete végleg a kápolnába szorult vissza.

1668-ban, 30 évvel a domonkosok letelepedése után Erdődy György özvegye, Batthyány Erzsébet vállalta egy új templom¹ felépítését. A Carlo della Torre olasz építőmester² vezette munkálatok 1672-re fejeződtek be, de a berendezés erre az időpontra nem lehetett teljes. A kora barokk stílusú épület egyhajós, kereszthajóval és kápolnasorral. Benne összesen 10 oltárnak jutott hely. A templomot és a tőle délre lévő, eddigre már kész kolostort viszont nem építhették egybe, mert köztük ott húzódott a temető, amely 1638 óta a várban álló Szűz Mária-templomba költözött városi plébániához tartozott. A temető északi oldalán, a domonkosok telkén, Batthyány Erzsébet egy ispotályt építtetett. Az alapítónőt végakarátának megfelelően a templomban temették el, a Rózsafüzér-oltár alatt számára kialakított kriptába.

A jelenlegi oltárok és padok 1730 és 1750 között készültek, miután a hajókat és kápolnákat teljesen alakították. Ekkoriban a templom tulajdona Szentháromságúra változott

Az épületben jelentős változásokat ezután csak a 20. század hozott. 1924-ben az új oratóriummal, 1930-ban pedig az új plébánia felállítása miatt, Wälder Gyula tervei alapján egy második kereszthajóval bővült. A belsőteret ekkor ugyanis a befogadóképesség növelése érdekében háromhajóssá alakították, ahol ezután már csak nyolc oltár kapott helyet. Ezek a munkálatok adtak módot arra, hogy a kolostor két szárnyát összekössék a templommal. Így alakult ki a ma ismert állapot, bár az udvaron még magas fal választotta el a klauzúrát a plébánia területétől.

Mindössze 2 évtizeddel ezután, 1950-ben, a magyarországi szerzetesrendek feloszlatásakor a domonkosoknak távoznuk kellett. A templomról azóta a Szombathelyi egyházmegye gondoskodik. A szentély középkori falai 1992-től láthatóak. A teljes külső renoválás és a templombelső helyreállítása, amely az oltárok eredeti állapotba helyezésével járt együtt, 2016-ra, a Szent Márton Emlékévre valósult meg.³

Jegyzetek

¹ A mai barokk templom épületéről Kiss Gábor – Tóth Endre: A szombathelyi Szent Márton templom története. = Lapok Szombathely történetéből (továbbiakban: LSZt), 1992. 13. sz. 1-6. p. (Panniculus Ser. C. 13; Zsámbéky Monika: A szombathelyi Szent Márton-templom 17. századi építéstörténete és berendezései. = Művészettörténeti értesítő (továbbiakban: Mű), 2001. 3-4. sz. 232-236. p.; Kiss Gábor – Tóth Endre: Szombathely-Szent Márton-templom. In: Lapidarium Hungaricum. Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye. 5/2. köt. Szerk. Lővei Pál. Bp., 2002. 349-350. p.; Kiss Gábor – Zsámbéky Monika: A szombathelyi Szent Márton-templom a domonkosok idején. 1638-1950. Szombathely, 2012. (továbbiakban: Kiss – Zsámbéky, 2012.) 6-9. 22-25. p.

² Koppány Tibor: Carlo della Torre, a Batthyányak 17. századi építész. Művészettörténet – Műemlékvédelem 4. Horler Miklós születésnapjára. Bp., 1993. 347-348. p.; Zsámbéky Monika: Carlo della Torre szerződése a szombathelyi Szent Márton templom építésére. = LSZt, 1997. 57. sz. 1-2. p. (Panniculus Ser. C. 75); Uő: Carlo della Torre szerződése a szombathelyi Szent Márton templom építésére. = Mű, 1997. 1-2. sz. 83-86. p.

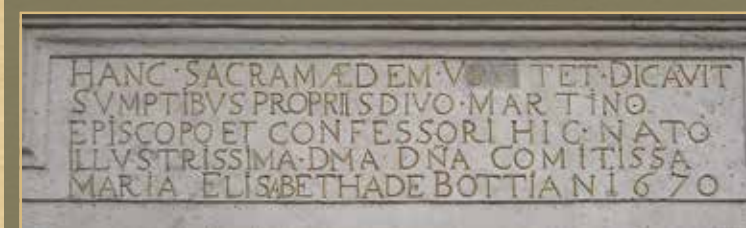
³ A szombathelyi Szent Márton Plébánia évkönyve, 2016. Felelős kiad. Schaueremann János. Szombathely, 2016. 54-71. p.

▲ Szent Márton alakja a rendház épületével (Johann Christoph Winkler metszete, 18. század)

▲ Az alapítónő, Batthyány Erzsébet özvegyi portréja (Egykor a vépi kastélyban, ma ismeretlen helyen az Erdődy család tulajdonában, fotója a Szent Márton Látogatóközpont folyosóján kiállított tablón látható)

▲ Batthyány Erzsébet építési felirata a templom bejárata fölött, 1670 (Fotó: Kiss Gábor, 2012.)

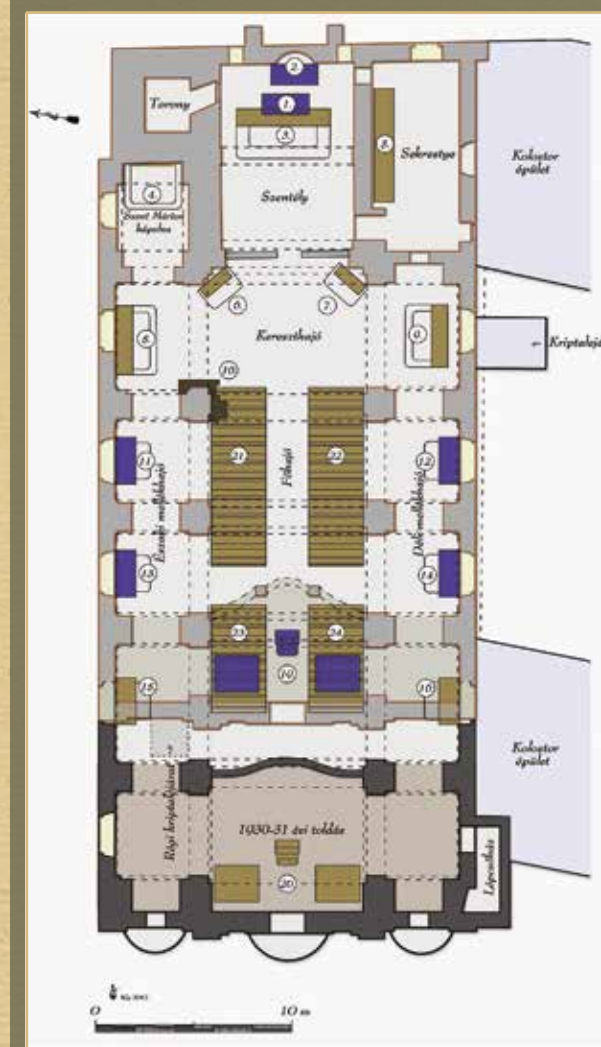
▲ A kolostor épülete délkeletről (Fotó: Knebel Jenő, 1920-as évek. Magántulajdon)

▲ A templom előtti tér, 1930 és 1935 között (Szent Márton Plébánia)

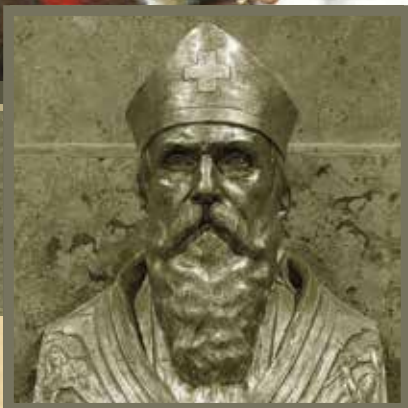
▲ Templombelső, 1930 után (Szent Márton Plébánia)

▲ A templom mai alaprajza (István Gyula felmérése és rajza, 2012)

▲ Szent Márton és a koldus. Ismeretlen festő (MA), 17. század közepe (Szent Márton Plébánia)

A szombathelyi domonkosok Szent Márton tisztelete

A domonkos szerzetesek Szentmárton községben történt 1638. évi letelepedése megváltoztatta Szent Márton tiszteletének gyakorlatát. Azzal, hogy a templom elvesztette plébánia rangját, megszűnt egy kapocs, amely a falut Szombathelyhez kötötte, illetve a domonkosok által meghonosított új paraliturgikus szokások – rózsafüzér – bevezetése, valamint az új szentkultuszok – Szent Domonkos, Szűz Mária – megerősödése átalakították a Márton-hagyományt. Ezt mutatja, hogy a templom titulusa az ősi Szent Mártonról a 18. században elterjedt Szentháromságra változott.¹

Mindemellett a szerzetesek igyekeztek ápolni és fejleszteni a régi szokásokat is. Letelepedésük után nem sokkal, 1658-ban engedélyt kértek a rendi generálisuktól, hogy szerdai napokon – ahogy keddenként Szent Domonkosról – Szent Mártonról mondassák a papi zsolzmájukat, illetve miséjüket.²

Különös tisztelettel ülték meg Szent Márton napját. Ekkor általában két prédikáció hangzott el, az egyik magyar, a másik német nyelven; az ünnepi szentmisét és valószínűleg a megelőző napi vécsernyét zenei kíséret mellett tartották.³ Ezen az egyetlen napon tették ki közszemlére a templomban őrzött Márton-ereklyét, amelyet a domonkosok – rendi levéltárunk tanúsága szerint – Mátyás király kincstárából kaptak.

1635 után Márton ünneplésébe Szombathely is bekapcsolódott. A város ugyanis II. Ferdinánd király oklevele értelmében mentesült a királyi adók fizetése alól, ha ezen a napon 5 ft-ot ad a szegényeknek, 5 ft-ot a Márton-napi misét mondó papnak és 30 ft-ot a templom szükségleteire.⁴

VI. Piusz 1779-ben teljes búcsút engedélyezett a templom számára, azoknak, akik Szent Márton ünnepét megelőző nap délutánjától az ünnep estéig a templomot meglátogatták, elvégezték szentgyónásukat és szentáldozásukat, valamint imádkoztak az „eretnek-

ség kiirtásáért és az egyház felmagasztalásáért”.⁵

A domonkosok felvállalták a Szent Márton-i szeretetszolgálat örökségének ápolását, miután a kolostor priorjának biztatására Batthyány Erzsébet Szentmártonban ispotályt hozott létre. 1929-ben a templom újra plébánia lett, s város életébe egyre aktívabban bekapcsolódott. A gazdasági világválság idején első plébánosát – Badalik Bertalant – tették meg a szombathelyi szegényügyi bizottság vezetőjévé.

Jegyzetek

¹ Zsámbéky Monika: A szombathelyi Szent Márton-templom 17. századi építéstörténete és berendezései. = Művészettörténeti értesítő, 2001. 3-4. sz. 241. p.

² Szalay János: A szombathelyi Szent Domonkos-rendiek lelkipásztori működése, 1638–1938. Szombathely, 1938. (továbbiakban: Szalay, 1938.) 123. p.

³ Uo.

⁴ Tóth Ferenc: A szombathelyi várospolitikai és a Szent Márton-kultusz. = Vasi Szemle, 2014. 1. sz. 10. p.

⁵ Szalay, 1938. 124. p.

▲ Élias Widemann: Draskovits György győri püspök portréja ([https://hu.wikipedia.org/wiki/Draskovits_György_\(püspök\)#](https://hu.wikipedia.org/wiki/Draskovits_György_(püspök)#))

▲ A kolostor épülete a 18. század közepén, Johann Bernhard Hermann metszetének részlete (Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár)

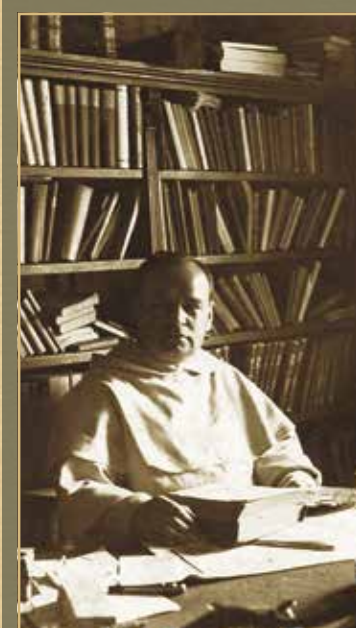
▲ A Szent Márton-ereklyetartó (Szent Márton Plébánia)

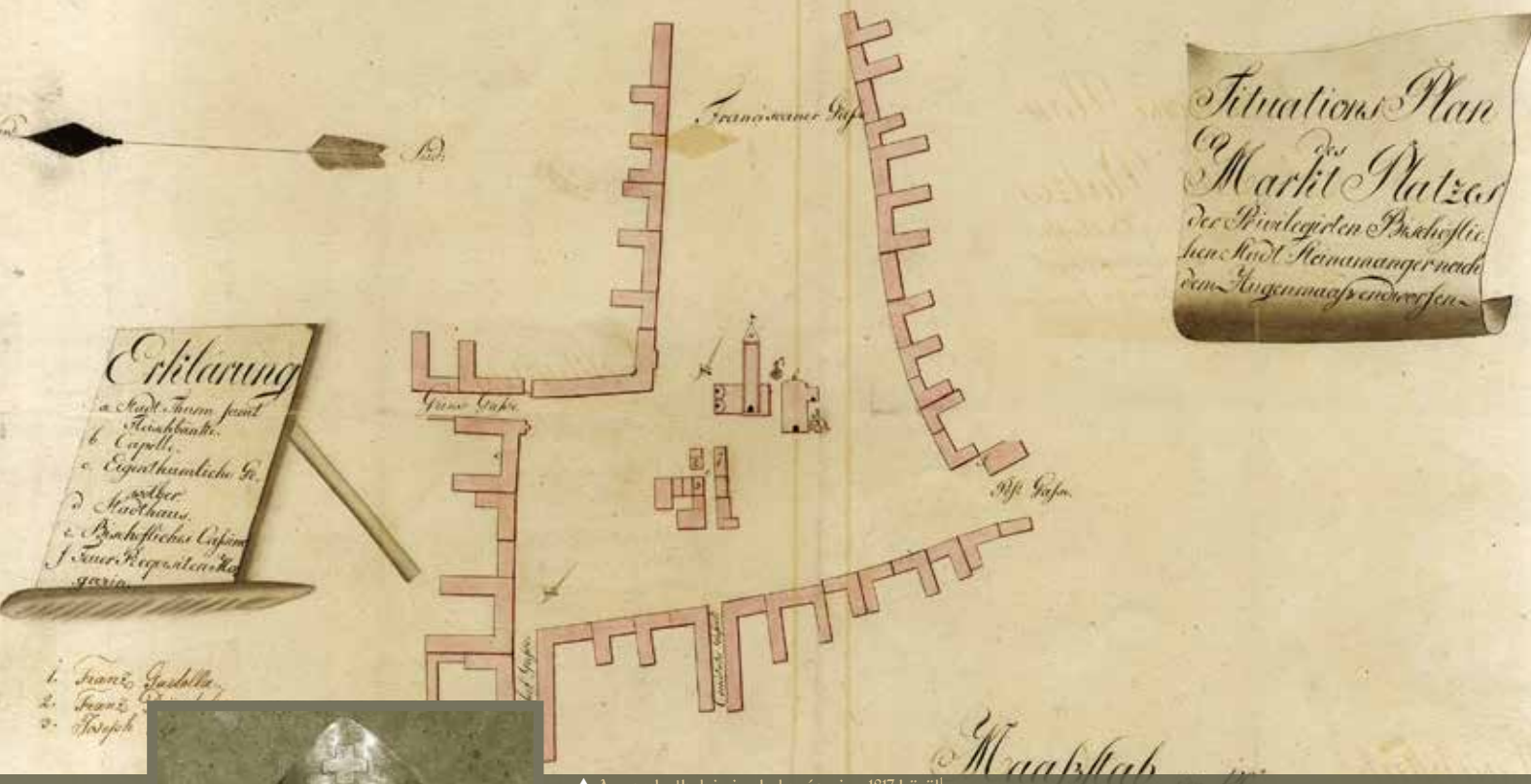
▲ Bathány Erzsébet, a Szent Márton Kolostor alapítója (Szombathelyi Püspöki Palota)

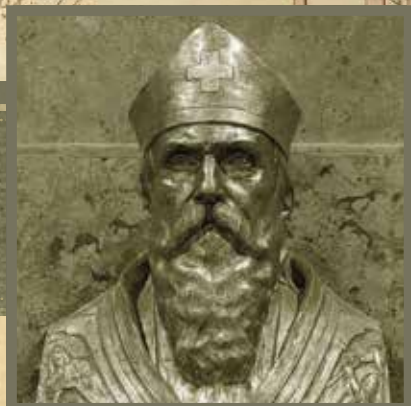
▲ A Rózsafüzér Társulat körmeneti zászlója Szent Mártonnal, 1871 (Szent Márton Plébánia)

▲ Badalik Bertalan, a Szent Márton Plébánia első újkori plébánosa (Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Vasvár)

▲ A szombathelyi piac helyszínrajza, 1817 körül¹

A szombathelyi várostorony

Egykor a város piacterén állt torony nagy valószínűséggel még a középkorból származott, a városfalak felépítése, azaz a 15. század idejéből.² Első említése 1585-ből való, amikor Carolus Clusius (Charles de l'Écluse), németalföldi orvos és botanikus leírásában szerepel. Ekkor már órával is rendelkezett.³ Eredetileg zsindegyházzal borított gúlasírok fedhette, legfelsőbb szintjét pedig fából ácsolt, korlással ellátott körüljáró-folyosó övezte, ahonnan az örök széjjel nézhetek. Erre az emeletre belül falépcső vezethetett fel. A torony aijtája nyugat felől, azaz a napi piac oldaláról nyílt. A földszinten a tűzoltó szerszámokat tartották, és innen lehetett lemenni a torony pincéjében kialakított tömlőcbe is.

Az épület bizonyára a 17. század végén kapta rézlemezzel fedett barokk toronysisakját, amelynek egyik szintje az örök kilátóként szolgált, így a korábbi, alacsonyabban elhelyezkedő fa folyosóra már nem volt többé szükség. A sisak csúcsán lévő rézgömbre

széllakasszerűen a város védőszentjének, Szent Mártonnak rézlemezéből kivágott, aranyozott képe volt ráerősítve. A toronyban két harang, egy kisebb és egy nagyobb függött. Amikor a Szent Márton-plébániatemplom tornyát renoválták, a temetésekre is itt harangoztak.

Az idők folyamán a torony több alkalommal is megsérült. A végzetes csapás a várost 1817-ben sújtó tűzvész során érte, amelynek áldozatául esett. Ekkor ugyanis annyira megrongálódott, hogy a városi tanács már ekkor le akarta bontatni. A polgárok heves ellenállása miatt azonban végül is az újjáépítés mellett döntöttek. Az elbontás feltételül egy, az előzőhöz hasonló torony felépítését szabták meg. Addig is tetejét ideiglenes deszkatetővel látták el. Az új épület tervét Frantz Stampf készítette el. Eszerint a falazatot egy emelettel meg akarták magasítani. A barokk toronysisak helyett lapos gúlatetőt kívántak alkalmazni, földszintjét pedig klasszicista stílusú építmény övezte volna. Az anyagiak hiánya miatt azonban végül is kellett mondani a terv megvalósí-

tásáról és így az épületet 1837-ben végképp lebontották.⁴

A várostorony közelében álló piaci kápolna oltárát is Szent Márton szobra díszítette egykoron.⁵

Jegyzetek

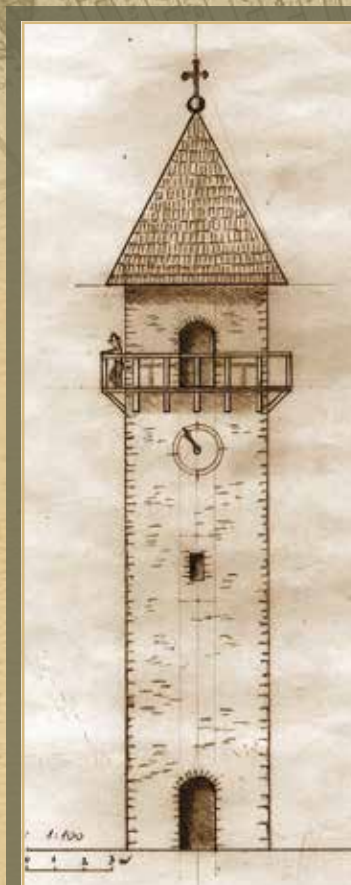
¹ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL. VaML.) Szombathely város tanácsának iratai (továbbiakban: Szvt. ir.) Peres iratok. Polgári törvényes perek (továbbiakban: Ptp.) Fasc. PP. Nr. 754.

² Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágórhidi Czigány Balázs: Savaria-Szombathely története. A város alapításától 1526-ig. Szerk. Engel Pál. Szombathely, 1998. (továbbiakban: Kiss – Tóth – Zágórhidi Czigány, 1998.) 198. p. (Szombathely története; 1)

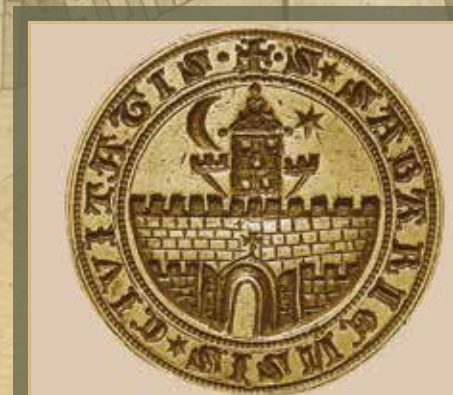
³ Carolus Clusius leírása Szombathely városáról 1585-ben. Közli Tóth Endre, Zágórhidi Czigány Balázs. = Lapok Szombathely történetéből (továbbiakban: LSZt.), 1999. 72. sz. 1-3. p. (Panniculus Ser. C.; 117.)

⁴ Benczik Gyula: A szombathelyi várostorony. = LSZt., 1996. 42. sz. (továbbiakban: Benczik, 1996.) 1-4. p. (Panniculus Ser. C.; 55.)

⁵ B. Dorner Mária: Adatok a szombathelyi piaci kápolna történetéhez. = Savaria. A Vas megyei múzeumnak értesítője, 1977-1978. 329-362. p.

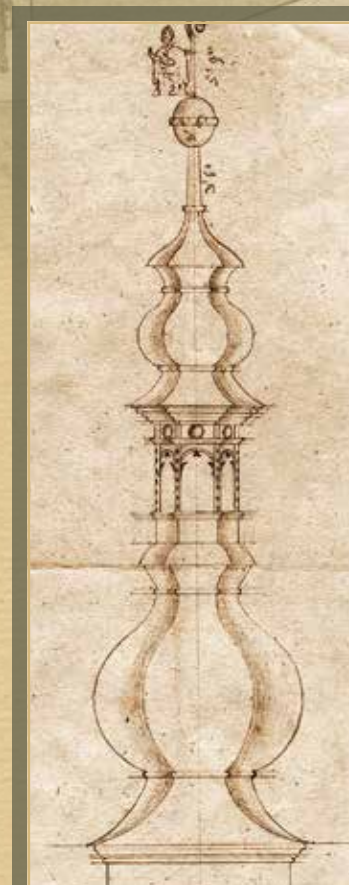
▲ A középkori várostorony rekonstrukciós rajza (Kiss Gábor)

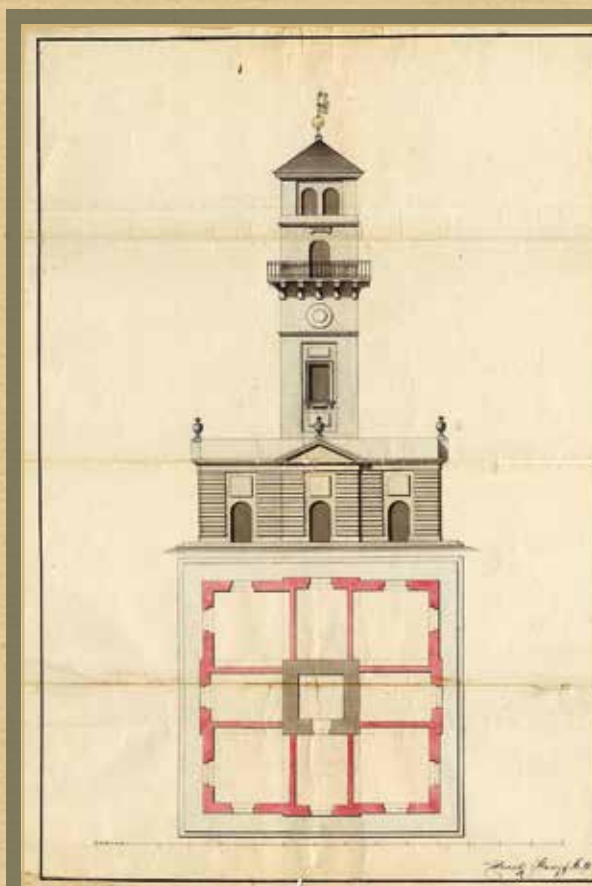
▲ Szombathely város középkori pecsétnyomója (Fotó: Rosta József, 1998)

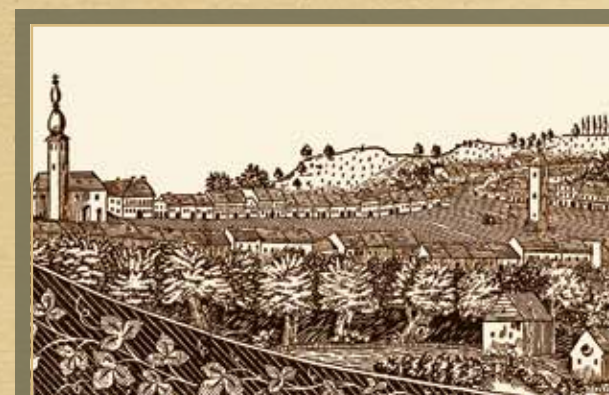
▲ A várostorony képe Szombathely 1762. évi vázlatos térképén. (Savaria Múzeum Történelmi Osztály (továbbiakban: SM TÖÖ))

▲ A barokk toronysisak terve MNL. VaML. Szvt. ir. Tanácsulási iratok Fasc. 135. No. 52.

▲ A várostorony meg nem valósult 1817. utáni felújítási tervrajza (MNL. VaML. Szvt. ir. Ptp. Fasc. PP. No. 754.)

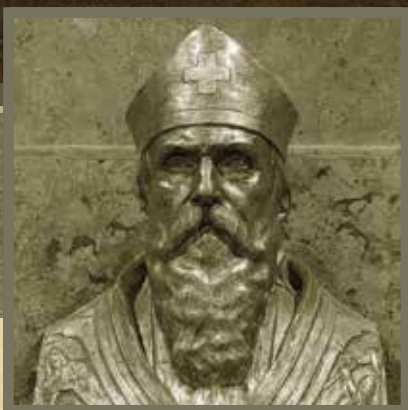
▲ A deszkával lefedett torony egy szombathelyi céh mesterlevélén, 1820 körül (SM TÖÖ Ltsz. Hl. 68.40.1)

▲ A torony helye a Fő tér mai díszburkolatában (Fotó: Mayer László, 2016)

▲ Szombathely 1749. évi égését ábrázoló festmény részlete (Szombathelyi Ferences Plébánia)

Külföldi utazók 16–19. századi tudósításai

Carolus Clusius (1525–1609) németalföldi orvos és botanikus 1585. április 3-ai, szombathelyi látogatásáról szóló leírása: „Innen kissé távolabb egy kút látható, melyről azt mondják, hogy Szent Márton ennek vizébe mártották midőn a keresztény hitet felvette. Ennek szomszédságában egy kis templom áll azon a helyen, amelyről azt mondják, hogy ott éltek Szent Márton szülei és ő maga ott született. A templomba belépve bal oldalon a falon található ez a majdnem négyzetes kőtábla. Ebben a templomban a szentély bal oldalán kis kápolna van, melynek oltárán Szent Márton ülő kőszobra van elhelyezve, eléggé kicsi, de arányaihoz képest nagy fejű, szakállá nyírt, és papi vagy doktori kalapot visel.”

Eduard Brown (1642–1708) angol orvos 1669–1670. évi utazása során a Gyöngyös és Perint folyócskák egyesülésénél fekvő Szombathelyről Ovidius Sabariában történt elhalálózását és a római aranykor

költőjének saját maga készítette sírját tartotta lejegyzésre méltónak. (A szerző kétkedését tükrözi, hogy a történetet a „Sokan azt állítják és hiszik, ...” szavakkal indította és a sírverset is hallomás – „mint mondják” – alapján örökölte meg.)²

Részletgazdagságával és precizitásával a korszak utazói közül is kitűnik Richard Pococke (1704–1765) anglikán lelkész és unokaöccse, Jeremiah Milles (1714–1784) beszámolója. A két angol úriember a „Grand Tour” hagyományait követve, Bécsből kitérőt téve, 1737 áprilisában látogatott Szombathelyre. Pococke rövid ismertetése a városról már 1745-ben nyomtatásban megjelent.³ Milles naplójában Szombathelyt az ókori Sabariával azonosította, annak látható faragott és feliratos kőemlékeit is leírta. A település történetét taglalva kitért az Ovidius-hagyományra és Quirinus halálára. A dominikánusok templomának egyik kápolnáját Szent Márton születési helyeként megadva közölte annak feliratát: „Hic Natus est Sanctus Martinus”. A szent születési évét 335-re datálva élet-

útja fontosabb eseményeit is – apja tribinus Nagy Constantinus idejében, keresztelése a templom előtti kútnál, találkozás a csaknem mezeten koldussal – felelevenítette.⁴

Marmont (1774–1852) marsall, raguzai herceg 100 évvel későbbi szombathelyi tartózkodása során csak az antik leleteket és a szép székesegyházat említette, de fontosnak tartotta megjegyezni: „Egyébként e város Szent Márton tursi püspök páttriája.”⁵

Jegyzetek

¹ Carolus Clusius leírása Szombathely városáról 1585-ben. Közli Tóth Endre, Zágorhidi Czigány Balázs. = Lapok Szombathely történetéből, 1999. 72. sz. 2. p. (Panniculus Ser. C.; 117.)

² Szamota István: Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten, 1504–1717. Bp., 1891. 311. p. (Olcsó Könyvtár: 290.)

³ Richard Pococke: A description of the East, and some other countries. Vol. 2. London, 1745. (továbbiakban: Pococke, 1745.) 244. p.

⁴ Milles's travels. Original manuscript. British Museum. Manuscripts Add. 15771. Vol. 8. (továbbiakban: Milles. BMM) 17–26. fol.

⁵ Tóth Ferenc: A raguzai herceg Szombathelyen. = Vasi Szemle, 1999. 5. sz. 611. p.

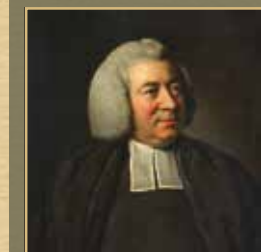
▲ Richard Pococke portréja (Jean-Étienne Liotard festménye, 1740) https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Pococke#

Libana is famous for having been the birth place of St. Martin Bp of Tours, & place of martyrdom of Quirinus Bp of Sicca. the former was born here at healthenick's house his father being tribune under Constantine & great, & he afterwards one of his guards. the place of his birth is pretended to be in a chappel on the left hand of a high altar in a Dominican church, where they have written in great letters
Hic Natus est sanctus Martinus
near a church stands a well in which they say he baptised his mother after he was converted to christian faith

▲ Milles útinaplójának részlete. (milles. BMM 24. fol.)

244
OBSERVATIONS
We went to Scherpen, where there would be Scandantia, but there are no sort of antiquities there; it had been a large town, and was however burnt by the Turks. Dismantled, without doubt, Colonia Claudia Sabaria, the name, on account of the name, would place it at Scherpen, where no antiquities are found; it is in fact that the prefect of Pannonia (under Trajan) and Augustus Valerius, after the legions having been pushed out of this place; but Quirinus Bp. it was at Caranum. We saw at Scherpen several pieces of granite pillars: It is probable that Dacian was a benefactor to this town, for there are two inscriptions to him, with the name of Dacianus, as it was from all his inscriptions by an order of the Emperor: There are several other inscriptions, and from various miles about the town. They have a story, which seems to be without any foundation, that Ovid was buried here. It is said, that St. Martin was born at this town in these hundred and thirty-five, his father having been a tribune under Constantine the Great.

▲ Szombathely leírása Pococke kötetéből. (Pococke, 1745. 244. p.)

▲ Jeremiah Milles arcképe (Nathaniel Dance-Holland festménye, 1765–1780 körül)

▲ Szombathely látképe (Tischler Antal rézmetszete, 1791) Stephanus Schönvisner: Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine ... Pestini, 1791. [1. p.]

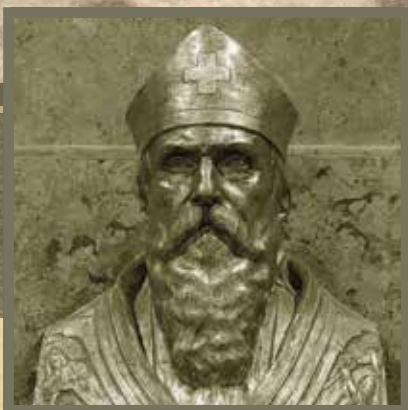
▲ Szombathely ábrázolása Kenedics József 1807-ben megjelent egyházmegyei térképén. (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Térképgyűjtemény T. 128.)

▲ A szombathelyi szabó cég zászlójának részlete a város képével, 1820 körül (Szent Márton Plébánia)

▲ A körmenet indulása a szentmártoni városrészről (Molnár József gyűjteménye, Haber Henrik felvétele)

Az 1913. évi Szent Márton-ünnep

Mikes János gróf személyében új püspök vette át a Szombathelyi egyházmegye vezetését 1912-ben. A főpásztor törekvése arra irányult, hogy Szent Márton – az egyházmegye védőszentje – ne csak szellemében, hanem egy ereklye formájában „testi valójában” is jelen legyen a szombathelyi székesegyházban. A szenttől származó egy-egy kisebb relikviát addig ugyanis csak a domonkosok templomában, illetve a püspökvár és szeminárium kápolnáiban őriztek.¹

A püspök kérésére a tours-i érsekség a szent földi maradványaiból egy koponyacsont darabot ajándékozott az egyházmegyének. A relikvia átvételére Franciaországba küldött delegáció 1913. június 13-án érkezett vissza Szombathelyre. A szülőföldjére „hazatérő” Szent Márton méltó fogadására soha nem látott méretű ünnepséget szerveztek a városban, az egyházi és világi hatóságok együttműködésével. Az ereklyét június 15-én vasárnap, egy diadalmenettel felérő grandiózus körmenet keretében hordozták végig a belvá-

ros utcáin, a szentmártoni városrész templomától indulva a végső elhelyezésre szolgáló székesegyházig.²

A menet során érintett utcákat és közttereket – az ősi egyházi szokásnak megfelelően – zöld ágakból font girlandokkal és virágfüzerekkel díszítették. A házakat fellobogózták, az ablakokból díszes szőnyegeket lógattak ki, a székesegyház főbejáratát drapériákkal ékesítették. A körmenet egy katonai díszszázad felvezetésével indult, amelyet iskolás gyermekek követtek, majd az ereklyeszállító híntő előtt rózsaszirmokat híntő fehérruhás kislányok 100 fős csoportja következett. Nyomukban a papok, püspökök, szerzetesek; a város és a vármegye vezetői és tisztviselői; valamint számtalan egyesület tagsága; végül a vidéki plébániák zarándokai vonultak fel harangzúgás közepette, egyházi énekeket zengve. Az ünnepséget a város zsúfolásig megtelt főterén szabadtéri mise zárta le. Az ereklyét a székesegyház Szent Márton oltárán, egy erre az alkalomra készített díszes hermában helyezték el, és ezzel a szent tiszteletének egy újabb jelentős központja jött létre a városban.³

Az eseményen 30.000–40.000 fő vett részt, ami példa nélkül álló nagy-

ságrendet képviselt az akkoriban mintegy 30.000 lakosságú városban. A kiemelt érdeklődéssel kísért rendezvényt gazdag fényképanyag dokumentálta, a helyi és az országos sajtóban számos tudósítás jelent meg. Az ereklye hazahozatal történetét később könyv formájában is megörökítették.⁴

Az ünnepség sikere, jelentősége abban rejlett, hogy az egyházmegye lakosságának megszólítása és mozgósítása révén az esemény nem maradt az egyház belügye, hanem valódi állampolgári ünnep szintjére emelkedett.

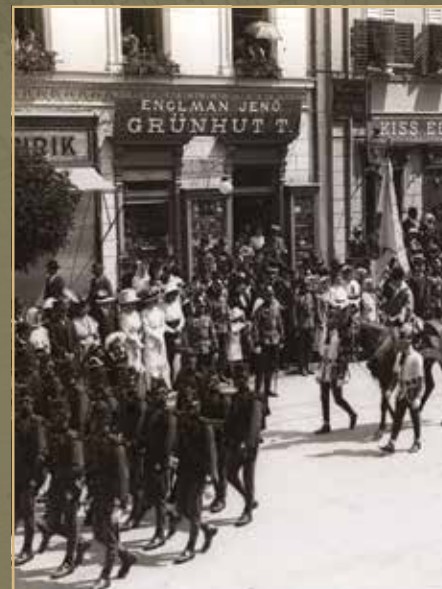
Jegyzetek

¹ A szent ereklye megszerzése. = Szombathelyi Újság (továbbiakban: SZÚ), 1913. jún. 15. 9. p.; Zsámbéky Monika: Szent Márton elfeledett és megkerült ereklyéje Szombathelyen. = Vasi Szemle, 2016. 5. sz. 131–138. p.

² A mai nagy ünnep. = Vasmegei Napló, 1913. jún. 17. 1. p.; Szent Márton – szülőföldjén. = SZÚ, 1913. jún. 17. 8. p.

³ Melega Miklós: Az 1913. évi szombathelyi Szent Márton-ünnep. In: Előadások Vas megye történetéről, 6. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2015. 149–176. p. (Archivum Comitatus Castriferrei; 7.)

⁴ Csemesz János: Szent Márton ereklyéinek hazahozatala. Szombathely, 1913. [Reprint kiad., 2013.] 144 p.

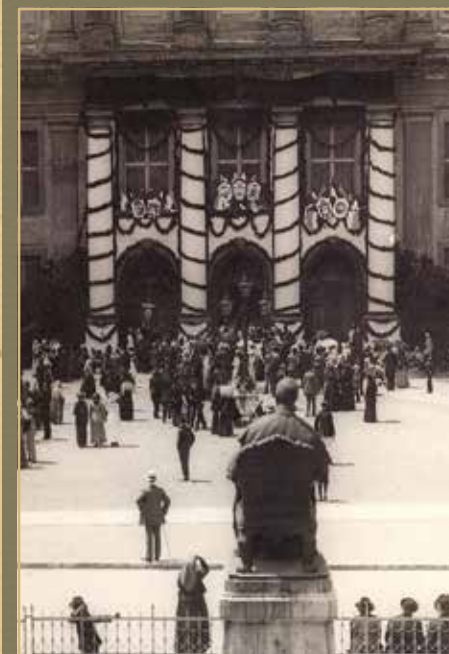
▲ A menetet felvezető katonai díszszázad, nyomukban Erdődy Péter gróf (Antoine Selosse gyűjteménye, Knebel Jenő felvétele)

▲ Az ereklyét szállító híntő előtt haladó, virágszirmot híntő kislányok 100 fős csoportja (Antoine Selosse gyűjteménye, Knebel Jenő felvétele)

▲ Az ereklyét szállító díszhíntő áthalad a főteren (Molnár József gyűjteménye, Szilárd Tódor felvétele)

▲ A székesegyház feldíszített főbejárata és előtere az ünnep napján (Antoine Selosse gyűjteménye, Knebel Jenő felvétele)

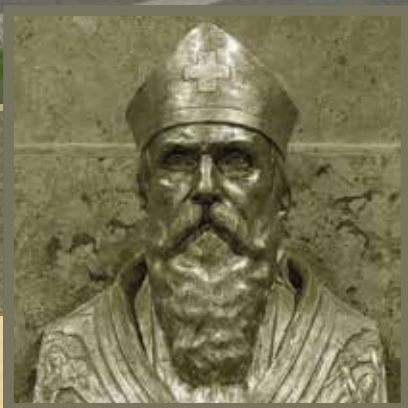
▲ Mikes János megyéspüspök megérkezik a székesegyház elé a pannonhalmi főapát és a győri püspök társaságában (Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár fényképgyűjtemény)

▲ Az ünnepi díszbe öltözött főter madártávlatból, korabeli képeslapon (Molnár József gyűjteménye, Szilárd Tódor felvétele)

▲ A Szent Márton-templom és a szobor napjainkban (Fotó: Mayer László, 2016)

Szent Márton-kútszobor

A domonkosok temploma előtt álló kút leromlott állapota, az 1938. esztendőhöz kapcsolódó jeles dátumok és események – Szent István halálának 900. évfordulója, a Budapesten megrendezésre kerülő Eucharisztikus Világkongresszus és a Domonkos-rend szombathelyi letelepítésének 300. jubileuma – döntő befolyást gyakoroltak a Szent Márton emléket megőrzítő műalkotás létrejöttére. Az 1937-ben megalakult szoborbizottság a megvalósítás érdekében országos tervpályázatot hirdetett. Az indulóknak 11 pontos feltételrendszernek kellett megfelelniük, amely a lebonyolítás módja mellett rögzítette: „1. A szobormű tárgya: Szent Márton-püspök megkereszteli édesanyját. A szobormű alakos részét legalább életnagyságban, a szoborművet bronzból, a vele kapcsolatos kutat nemeskőanyagból kell készíteni. A kútszobor építési költsége legfeljebb 10.000 pengő lehet.” Az országos és a helyi lapokban megjelent hirdetmény nyomán 20-nál több szobrász és műépítész kérte ki a pályázati anyagot. A be-

érkező műveket értékelő zsűri – heves vitákkal kísért döntése nyomán – a három legsikeresebbnek tartott indulót egy újabb pályázatra hívta fel. A második fordulóból – Kalotai Kreipel Ottót és felsőőri Fülöp Elemért megelőzve – a Rumi Rajki István szobrász² és Pázmándy István építész alkotta kettős került ki győztesként. A Vas vármegyehez és városhoz sok szállal kötődő, a helyi hagyományt – Szent Márton megkereszteli édesanyját – bronzba öntő Rajki István kétalakos kútszobrát, amelyet sokan az életmű egyik csúcspontjának tekintenek, ünnepélyes keretek között 1938. október 2-án avatták fel.³

A szobrot a Rumi Rajki Műpártoló Kör 1996-ban restauráltatta. A közvetlen környezet jelentős mértékű átalakítása 2008 és 2009 között zajlott le. Az első ütemben elkészült a szintből kiemelkedő, az eredeti kút helyét jelző emlékkő és az éjszakai díszvilágítás. A második etapban a téren átvezető gyalogjárdát szélesítették ki és faragott kőpadokat helyeztek el, amelyeken hat nyelven olvashatja a Via Sancti Martini zarándoka: „Szent Márton, Savaria szülötte, aki megosztotta köpenyét

a koldussal, hazatérve megkeresztelte édesanyját.”⁴

Jegyzetek

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL. VaML.) Szombathely város polgármesterének iratai, Közigazgatási iratok (továbbiakban: SZV Pg. Közig. ir.) 7609/1937.

² Életére és műveire vonatkozóan lásd MNL. VaML. A (Rumi) Rajki család iratai (továbbiakban: Rajki ir.); Rumi Rajki István. Összeáll. Nagyváradiné Nóra. Szombathely, 2004. 80 p. (Vasi életrajzi bibliográfiák; 39.); Salamon Nándor: Rumi Rajki István szobrászművész élete és alkotásai. Vasszilvágy, 2009. (továbbiakban: Salamon, 2009.) 205 p.

³ A kútszoborra vonatkozóan összefoglalóan lásd Salamon Nándor: A szombathelyi Szent Márton-szobor története. 1-2. rész. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2008. 4. sz. 18-41. p., 2009. 1. sz. 68-84. p.; Salamon, 2009. 142-163. p.; Egy remekmű születése. A szombathelyi Szent Márton-kút szoborkompozíció keletkezéstörténete. Időszaki kiállítás 2016. október 4. – 2017. március 31. Kiállításvezető. Írta, szerk. Tóth Csaba. Szombathely, 2016. 52 p. (A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei)

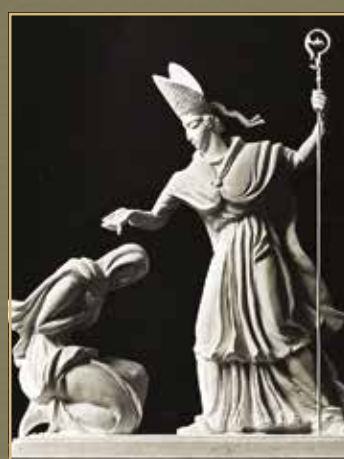
⁴ Mangliár László: Megszépült a szobor környéke. A Szent Márton-szobor környezetének rendezése. = Vasi Építés és Mérnök, 2009. 2. sz. 10-12. p.

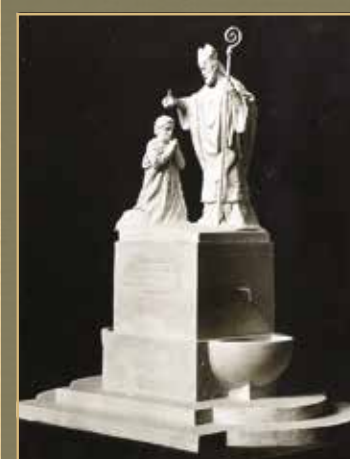
▲ Szent Márton kútja (Fotó: Knebel Jenő, 1910 körül. Magántulajdon)

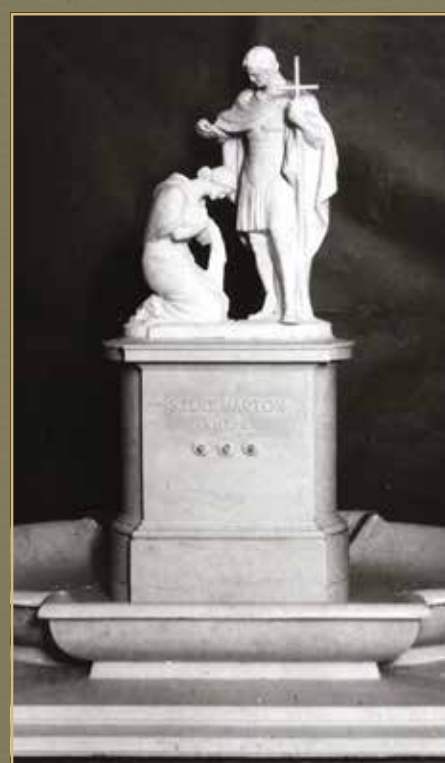
▲ Rumi Rajki István fényképe, 1922. (MNL. VaML. Rajki ir. fényképek)

▲ Rumi Rajki István első pályaterve, 1937. (MNL. VaML. SZV Pg. Közig. ir. 3407/1938.)

▲ Istók János pályázati terve, 1937. (MNL. VaML. SZV Pg. Közig. ir. 3407/1938.)

▲ Rumi Rajki István második pályaterve, 1937. (MNL. VaML. Rajki ir. Szent Márton-szobor fényképei)

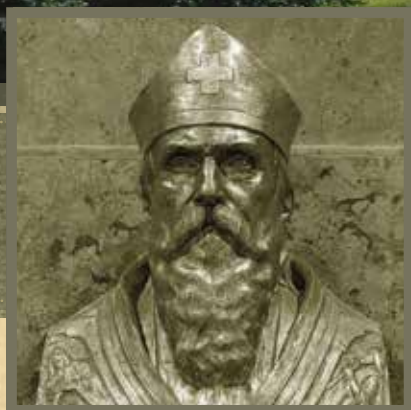
▲ A bronzszobor elhelyezése, 1938. szeptember 28. (Szent Márton Plébánia)

▲ A Szent Márton-szobor ünnepélyes felavatása. A szónoki emelvényen dr. Ujváry Éde polgármester, 1938. október 2. (Fotó: Haber Henrik, Szent Márton Plébánia)

▲ Újkörtvélyes (Zahling, Ausztria) 13. századi alapokon nyugvó Szent Márton temploma (Fotó: Semei Ferenc, 2016.)

Szent Márton titulusú templomok Vas vármegyében

Az államalapítás korától szerves közigazgatási egységet képező Vas vármegye a jelenlegi Vas megyén kívül jelentős, ma szlovéniai és burgenlandi területeket is magában foglalt. A Szent Márton titulusú templomok helyének kijelölésében felismerhető az egyenletes térbeli, táji eloszlás.

Mohács előtti (1526) oklevélben kilenc település Szent Márton templomát említi: 1102 – Szombathely; 1238 – Zsédény; 1288 – Tilaj-Nagytilaj; 1337 – Varsány-Jánosháza; 1342 – Kolta-Nemeskolta; 1376 – Nádasd; 1400 – Pöse-Gyöngyösfalu; 1429 – Körmend; 1461 – Sárvár.¹

A fentiekén túl, a középkorban oklevélben említett települések közül még öt nevében található meg Szent Márton-patrocinium: 1213 – Rábaszentmárton, Sankt Martin an der Raab, Ausztria; 1325 – Kemenesszentmárton; 1365 – Martjanci neve is Mohács előtt „Szentmárton”, majd Martján (a név szláv nyelvű rövidülése), 1907-től Mártonhely, Trianon után Martjanci, Szlovénia;² 1410 – Hegyhátszentmárton; 1496 – Óriszentmárton, Sankt Martin in der Wart, Ausztria.³

Vannak olyan falvaink (10), amelyek temploma állagában középkori, vagy a határában elpusztult egyhá-

zashely régészetiileg lokalizált, de nem volt okleveles Szent Márton említésük Mohács előtt: 1627 – Csöpin-c-Kerkafő-Cepinci, Szlovénia;⁴ 1633 – Vámoscsalád;⁵ 1672 – Csajta-Schachendorf, Ausztria;⁶ 1672 – Németlövő-Deutsch Schützen, Ausztria;⁷ 1697 – Doroszló-Kőszegdoroszló; 1697 – Girolt-Német-szentgrót-Gerersdorf-Sulz, Ausztria; 1697 – Nagyfalu-Mogersdorf, Ausztria; 1697 – Söpte; 1697 – Szolárd-Újkörtvélyes-Zahling, Ausztria; 1698 – Vasvár.⁸

Vas vármegyében összesen 24 középkori Szent Márton-templom létezése állapítható meg, közülük ma már kilenc település – Jánosháza, Körmend, Nádasd, Sárvár, Szombathely, Vasvár, Cepinci, Mogersdorf és Zahling – templomainak eredeti titulusa megváltozott.

Az Európa Tanács 2005-ben a „Via Sancti Martini” Európai Szent Márton Kulturális Útvonalat az Európát formáló neves személyiségeknek szentelt kulturális útvonalak közé emelte. A Szombathelytől a franciaországi Tours-ig vezető közel 2500 km-es gyalogosan végigjárható útvonal magyarországi szakasza a Szombathelyi egyházmegye területének öt olyan településén – Gyöngyösfalu, Körmend, Kőszegdoroszló, Nádasd, Szombathely – át vezet, amelyben Szent Márton tiszteletére szentelt templom áll.⁹

Jegyzetek

- ¹ Beniczik Gyula – Feiszt György: Vas vármegye középkori egyházas helyeinek adattára. In: Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Szerk. Arató György, Nemes Gábor, Vajk Ádám. Győr, 2016. (továbbiakban: Beniczik – Feiszt, 2016.) 607., 608., 610., 612., 613., 618., 616., 618., 619. p. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványa. Források, feldolgozások; 25.)
- ² Ivan Zelko: Prekmurje do leta 1500. Rimurška založba. Murska Sobota, 1982. 62. p.
- ³ Beniczik – Feiszt, 2016. 616. p.
- ⁴ Egyháztörténeti emlékek. Forrásgyűjtemény a Dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez. 1. köt. Összeáll. Payr Sándor. Sopron, 1910. 127. p.
- ⁵ Thury Étele: Kis Bertalan és Musay Gergely dunántúli ág. hitv. ev. püspökök egyházlátogatási jegyzőkönyve, 1631–1654. = Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár, 1907. 100. p.
- ⁶ Házi Jenő: Die kanonische Visitation des Peter Tormásky Archidiakons von Eisenburg aus dem Jahre 1674. Eisenstadt, 1961. (továbbiakban: Házi, 1961.) 61. p. (Burgenlandischen Forschungen; 46.)
- ⁷ Házi, 1961. 37. p.
- ⁸ Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár A Püspöki Hivatal iratai. Canonica visitatio. Kazó István vasvári prépost egyházlátogatási jegyzőkönyve, 1697–1698. 10–11., 14–9., 157., 174., 333., 674. p.
- ⁹ Via Sancti Martini. Szent Márton Gyalogos Vándorút Kercaszomor-Domonkosfa-Szombathely-Rajka közti szakasza. Összeáll. Orbán Róbert. Szombathely, 2010. 14–20. p.

▲ A kőszegdoroszlói templom angyalok kísérette, megdicsőült Szent Márton püspököt mutató főoltárképét Johann Rath osztrák mester 1857-ben festette (Fotó: Feiszt György, 2016.)

▲ A rábaszentmártoni (Sankt Martin an der Raab, Ausztria) templom amiens-i jelenetet mutató barokk oltárképe (Fotó: Semei Ferenc, 2016.)

▲ A rábaszentmártoni plébánia viaszpecsétje Szent Márton és a koldus jelenettel

▲ A pösei (Gyöngyösfalu) templom ólomüveg ablaka a nagycsömőicei származású verbói Szluha Dániel adományaként készült (Fotó: Feiszt György, 2016.)

▲ Szent Márton püspök halála a mártonhelyi (Martjanci, Szlovénia) templom 14. századi freskóján (Fotó: Orbán Róbert, 2016.)

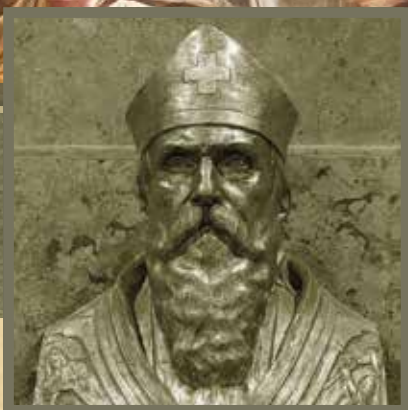
▲ A csöpinai (Cepinci, Szlovénia) 13. századi alapokon álló Szent Márton-plébániatemplom (Fotó: Orbán Róbert, 2016.)

▲ A Michel Audiard francia szobrászművész által tervezett lábnyom, amely lépésről lépésre vezeti a zarándokot Márton nyomában (Fotó: Feiszt György, 2016.)

▲ Kontuly Béla: Jelenetek Szent Márton életéből, 1941-1942 (A Szombathelyi Szeminárium új kápolnájának falképe)

Szent Márton egyházmegyéje

Szent Márton kultuszának reneszánsza Padányi Bíró Márton veszprémi püspök (1745-1762) nevéhez kötődik, aki a katolikus megújulás korszakában számos templomot szentelt névadó védőszentje tiszteletére. Padányi működése is közrejátszott abban, hogy amikor Zichy Ferenc győri püspök megalapította Szombathely első gimnáziumát, azt a város neves szülöttéről, Szent Mártonról nevezte el.

A Szombathelyi egyházmegye Szent Márton kultuszának alapjait az egyházmegye első püspöke, Szily János rakta le azzal, hogy az 1777-ben megalakult egyházmegyéjét az ő patronátusa alá helyezte, s a későbbiekben is komoly erőket mozgósított a szent tiszteletének terjesztésére. A püspökség mellett Szent Márton pártfogásába ajánlotta az 1781-ben alapított papnevelő intézetet, valamint törekedett arra, hogy minél több, s lehetőleg minél nevesebb művész és tudós foglalkozzon az egyházmegye védőszentjének életével. Így ihlethette meg Szent Márton Stephan Dorfmaistert, An-

ton Maulbertschet, vagy Josef Winterhaldert. Schönvisner István – a neves jezsuita történész – a püspök megbízására Szombathelyről 1791-ben megjelent könyvében szintén nagy teret szentelt a tours-i püspököknek.¹

1795-ben a korábban lebontott Szűz Mária-plébániatemplom nagyharangjának felhasználásával a püspök új, 1077 kg-os harangot öntetett ezzel a felirattal: „Divo Martino Episcopo Sabariae nato Sacrum.” Ugyanezen évben alapítványt hozott létre, hogy annak kamataiból a székesegyházban Szent Márton és Nepomuki Szent János ünnepeinek nyolcada alatt ajtatóságokat tartsanak.²

Szily halála után Szent Márton kultusza háttérbe szorult, igaz, 1884-ben Hidasz Kornél püspök Stornó Ferencel a szeminárium új kápolnájába is őt festette meg. A szent tisztelete Mikes János püspök idején erősödött fel újra, aki amellet, hogy megszervezte az 1913. évi ereklje-hazahozatal ünnepét,³ Szent Mártonról könyvet adatott ki. Róla nevezte el az egyházmegyei könyvkiadó vállalatot, valamint kérésére az uralkodó a káptalan tagjai

számára új, Márton püspököket ábrázoló díszes kanonoki mellkeresztet adományozott.⁴ Utóda, Grósz József, az immáron harmadik szemináriumi kápolnába is Szent Mártont helyeztette a középpontba Kontuly Béla festményén. A kommunizmus időszakában a kultusz ápolása szinte elenyészett, s csak a rendszerváltást követően sikerült újra feléleszteni Szent Márton tiszteletét szülővárosában.

Jegyzetek

¹ Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története. I. köt. Szily János, Herzan Ferenc gróf bíboros, Somogy Lipót, és Böle András püspökök élete és működése. Szombathely, 1929. (továbbiakban: Géfin, 1929.) 134. p.

² Géfin, 1929. 58. p.

³ Erről részletesebben lásd Melega Miklós: Az 1913. évi Szent Márton-ünnep. In: Előadások Vas megye történetéről. 6. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2015. 149-176. p. (Archivum Comitatus Castriferrei: 7.)

⁴ Bakó Balázs: „Non confundar” – „Nem szégyenülök meg”. Megemlékezés gróf Mikes János püspökről. = Vasi Szemle, 2005. 6. sz. 747. p.

▲ Szily János Szombathely első püspöke (1777-1799), az egyházmegye Szent Márton tiszteletének megalapozója (Szombathelyi Püspöki Palota)

▲ Franz Anton Maulbertsch: A csodátévő Szent Márton, 1791 (Szombathelyi Székesegyház)

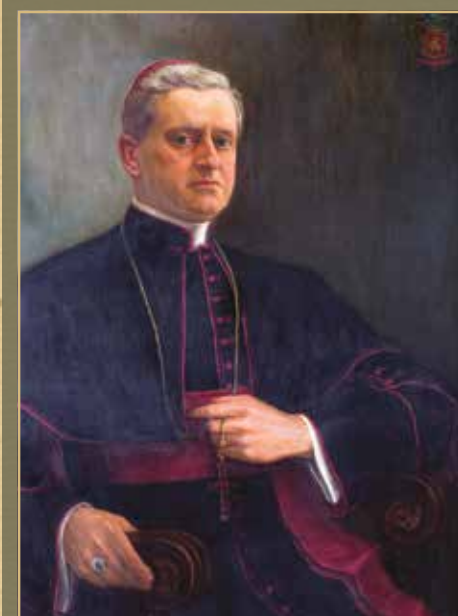
▲ Stephan Dorfmaister: Szent Márton a dicsőség fényében, 1791 (A kép 1791 és 1884 között a szeminárium oltárát díszítette, ma a Püspöki Palotában található)

▲ A Vasvár-szombathelyi székeskáptalan kanonoki mellkeresztje, 1913

▲ A szombathelyi székesegyház bronzkapujának részlete, 2016

▲ Mikes János szombathelyi püspök (1912-1935) (Szombathelyi Püspöki Palota)

SABARIA.

